

HOOFSTUK 1

INLEIDING TOT DIE AKSIEVERHAAL

1.1 Eie Posisionering

”Die verlede en die toekoms is nie dit wat nie-meer-is-nie en dit wat nog-nie-is-nie. Beide is verlengstukke van die teenwoordige. Die verlede is die steeds-teenwoordige en die toekoms is die reeds-teenwoordige”

(Niebuhr 1963:92)

Ek wil aansluit by Müller (1999:3) as hy sê: “Die lewe is ‘n reis. As ‘n mens lewe, het jy vertrek, is jy op pad”. Dit is waar dat die lewe ‘n reis is van jou geboortedag af tot en met die dag wat jy sterwe. Vanuit ‘n Christelike perspektief is dit ook waar dat ‘n mens se reis reeds voor fisiese geboorte begin, dit begin reeds met konsepsie en eindig ook nie wanneer jy jou laaste asem op aarde uitblaas nie. Die reis gaan voort in die ewige lewe: die lewe na die dood.

Daar is nie een op aarde wat nie op reis is nie, of dit nou kind, adolessent of volwassene is, almal is op reis. Gedurende die reis ervaar ‘n mens baie dinge wat bydra tot vorming en persepsievorming. Dit kan jou wyse of manier van lewe dramaties beïnvloed. Gedurende die reis is daar baie verhale (bv. die groter kulturele en ekonomiese verhale) en ervarings wat ‘n dramatiese impak op die adolessente reisiger en ander reisigers kan hê. Ons beïnvloed ook mekaar omdat ons afsonderlik en gesamentlik reis (Müller 1999:3). Dit veroorsaak somtyds dat ander groter, dominante, sosiale en kulturele verhale

die adolessent van koers af laat beweeg. Ander kere veroorsaak dit dat 'n nuwe alternatiewe roete geneem word.

In hierdie studie poog die navorser¹ om op 'n narratiewe wyse stil te staan en in gesprek te tree met adolessente wie se lewensreis volgens hulself, somtyds pynlik was en is. In die studie sal daardie adolessente se verhale aangehoor word. Noodverhale en agtergrondverhale sal aangehoor word. Hulle ervarings wat in verhale omskep is sal ook op die tafel geplaas word.

Voordat hulle verhale bespreek word, is dit belangrik om eers my eie verhaal kortliks op die tafel te plaas en te vertel hoe ek by die spesifieke belangstelling van adolessente selfmoord en selfmoordgedrag uitgekom het. In my gespreksvoering met adolessente bly ek verbind aan my eie lewensverhaal. As pastor² wat vanuit die narratiewe benadering funksioneer, moet ek in die eerste instansie my eie verhaal ernstig bekyk, omdat ek nooit totaal objektief teenoor die verhale wat ek aangehoor het kan staan nie. My eie verhaal praat deurgans saam met die verhaal van die adolessent waarna ek luister. Dit wat ek hoor, word medebepaal deur my eie storie. "Daarom moet die pastor bewus wees van sy/haar eie verhaal en van die feit dat hy/sy in die gespreksituasie 'n medeskrywer of medeverteller is aan 'n storie waarvan een van die bronne die eie verwysingsraamwerk (storie) is" (Müller 1999:13).

Die verhale in ons geheue, of dit nou oorvertel word of nie, is die raamwerk wat ons help om sin te maak uit die lewe. Verhale is veel meer as blote beskrywings. Dit gee vorm aan 'n mens se lewe. My eie storie is belangrik. Dit is 'n verhaal wat baie moeilik was om te vertel. Dit was uiters moeilik om dit te verbaliseer. Waarskynlik omdat daar baie onsekerhede daarmee saamgegaan het. Die kulturele samelewing waarin ek myself as adolessent

---

¹ Verder word die woord "ek" in die teks gebruik.

bevind het, het my 'gedwing' om die verhaal geheim te hou omdat dit vir die gemeenskap onaanvaarbaar sou wees.

Ek het op 'n plaas grootgeword. Mense in die gemeenskap was nou aan mekaar verbind. Almal het mekaar geken. Al die kinders het na dieselfde skool gegaan en almal het by dieselfde winkel inkopies gedoen. Al die kinders se verjaarsdaggeskenke is by dieselfde winkel gekoop. Die gemeenskap (samelewing) het van ouers die verwag om kuis te lewe. Man en vrou moes lief wees vir mekaar en die vrou moes te alle tye haar man ondersteun. Van kinders is verwag om hulself te gedra, want 'kinders moet gesien en nie gehoor word nie'. Hierdie was 'n spreekwoord wat herhaaldelik by ons as kinders ingeskerp is. Binne die gemeenskap het ons as tieners almal se geskiedenis geken; wie se ouers was die kwaaieste; wie se ma bak die lekkerste koek, ensovoorts. Daar was 'n mate van sekuriteit binne die gemeenskap wat so regiet was.

My eie tienerjare was volgens my, vas en seker. Ek het my plek in die gemeenskap geken, al was dit een van 'kinders moet gesien en nie gehoor word nie'. Binne die sisteme van huis, skool en kerk was ek as tiener gelukkig, want daar was genoeg liefde en vriende.

In graad-7 het alles in my lewe verander. Daar het 'n wind van verandering gewaai en ek was omgewaai deur die wind. Op 'n stil middag is die nuus in my sogenaamde 'oudste suster' se sitkamer aan my openbaar dat sy nie my oudste suster is nie, maar wel my ma. Ek was 'n buite-egtelike kind. Ewe skielik was dit gepas om 'gesien en nie gehoor te word nie'. Die ergste was dat ek moes teruggaan na die gemeenskap waar alles so vas en seker was.

---

² Vir die doeleindes van hierdie studie sal die term pastor en terapeut afwisselend gebruik word.

Daar is ooreengekom dat ek vir nog 'n jaar by my ma en pa sou aanbly. Hulle wat in werklikheid my ouma en oupa was. Binne die dominante sosiale en kultureel aanvaarbare norme van die gemeenskap was ek ewe skielik die een wat anders was. Die nuus het op een of ander manier uitgelek. Ek was vir 'n ruk lank die middelpunt van bespreking. Ek was te skaam om my nuwe verhaal te vertel omdat dit nie aanvaarbaar was nie. Dit was ongehoord. My toekoms was donker. My persoonlike ervaringe hieroor kon ek nie verwoord nie.

Teen die einde van daardie jaar is ek uit daardie gemeenskap na 'n nuwe een; 'n stad waar ek gelukkig vir eers net 'n nommer kon wees. Niemand het my geken nie, gelukkig het niemand my verledeverhaal geken nie. Ek was van plan om dit so te hou. My persepsie was steeds dat dit onaanvaarbaar was dat almal daarvan moes weet, want wat sou hulle van my dink? Ek het daarin geslaag om my storie dwarsdeur my hoërskoolloopbaan te verdoesel. Ek het myself geleer om situasies aan te spreek en probleme op te los. Ek het gesorg dat die allesoorheersende geheim my nie onderkry nie. Dit was eers nadat ek die skool verlaat het en op universiteit was dat ek my ervaringe rondom die gebeure begin verwoord het. Ek was genoodsaak om eerlik met myself te wees ten einde eerlik met ander te kon wees.

Dit is 'n verhaal waarop ek kan uitbrei, maar die kern is genoeg vir eers. Ek het my studies na skool aan die Universiteit van Pretoria begin. Ek het BA. & BD. in teologie voltooi en daarna met M.Div (Pastorale gesinsterapie) begin. Dit was wonderlike vormingsjare. Ek het direk na my M.Div ingeskryf vir PhD (Pastorale gesinsterapie) aan die Universiteit van Pretoria. Terwyl ek met my M.Div besig was is ek as tentmaker beroep na 'n gemeente. My pos in die gemeente is steeds jeugbediening. As bykomende inkomste het ek al hoe meer by skole betrokke geraak en daarom het baie adolessente my pad gekruis. Ek het verskeie adolessente leer ken wat nie meer kans gesien het

om hulle lewensreis voort te sit nie. Baie het 'n verskriklike innerlike worsteling oor ervaringe uit hulle verlede gehad. Hul verhale (en my eie waarmee ek die heelyd in gesprek is en was) het onthul dat gebeure uit hul verlede en gemeenskapsdruk 'n baie groot invloed op hulle lewens uitgeoefen het. In sommige gevalle was die druk so groot dat selfmoord die enigste opsie was. In ander gevalle weer nie. As pastor het ek begin belangstel om uit te vind wat die adolessent noop om selfmoord te probeer pleeg. My situasie kon ook daarheen gelei het; nogans het dit nie! Die hartseer feit dat daar baie adolessente is wat nie meer kans sien vir die lewe nie het my diep geraak. Hulle noodroep het my aangespoor om hierdie studie te begin.

Ons kan vandag nie adolessente selfmoord veralgemeen nie. Niemand ken elkeen se pyn nie. Niemand het my verhaal op skool geken nie, niemand het geweet hoekom ek sekere tye stiller was as ander tye wanneer die gesprek byvoorbeeld oor ouers gegaan het nie. Ek voel dit is belangrik dat ons elke verlore jong mens individueel sal aanhoor, want ervaringe en verhale verskil. Elke adolessent is uniek. Om die jeugdige wat selfmoord wil pleeg in algemene terme te definieer is vir my onaanvaarbaar. Ek was self daar. Ek ken die pyn wat ander kinders jou onwetend aandoen. Vir my is dit 'n deurleefde stryd.

Aan die begin van my teologiese studies sou ek waarskynlik 'n baie modernistiese, oorsaak en gevolg antwoord oor adolessente wat selfmoord probeer pleeg, gegee het. Ek sou waarskynlik veralgemeen het en al hierdie adolessente oor dieselfde kam geskeer het. Gelukkig het daar binne my akademiese reis baie innerlike groei plaasgevind. Dit is tot dusver sekerlik al 'n tien-jaar-lange-groeiproses en terwyl ek skryf, lees en verhale van adolessente aanhoor, vind daar steeds groei plaas. Sou iemand my 'n paar jaar later weer dieselfde vraag vra, sou my antwoord waarskynlik meer sistemies wees. Ek sou na die verskillende sisteme waarin die adolessent

betrokke is, gaan kyk het en eenvoudig verbande getrek het. Die adolessent sou hierdie keer 'n stukkende masjien wees wat ek moes heelmaak. Ek sou reken dat ek as terapeut herhalende patrone moes onderbreek en die adolessent na gesonde stabiliteit lei (Freedman & Combs 1996:3). Sou jy my 'n paar jaar later weer dieselfde vraag vra sou ek weer anders reageer. Hoekom? Daar het weer by my 'n klemverskuiwing plaasgevind. Ek sal nou nie meer patroonmatig optree nie, maar sogenaamde sirkulêre vrae vra. Sal jy my vandag die vraag vra, sal ek heeltemal anders optree. Vandag benader ek probleme vanuit 'n narratiewe³ benadering; vanuit 'n sosiaal-konstruksionistiese⁴ paradigma.

1.2 Probleem in Aksie

Alle adolessente het 'n vertrekpunt (verlede), daar waar die reis begin met 'n inherente visie om op pad te wees. In hierdie unieke stadium van hulle lewens is dit nie altyd duidelik waarheen daar gereis word nie, maar dat die reis voortgesit moet word, is wesenlik belangrik (toekoms). Om op pad te wees is 'n inherente verhaal van die groter gemeenskap en die wêreld.

Die probleem is dat daar tye kom wanneer die verlede en die toekoms nie bymekaar aansluit nie, tot so 'n mate dat daar nie meer hoop is om die reis die toekoms in, voort te sit nie. Die reis kan deur verskeie faktore of omstandighede tot stilstand geruk word, hetsy deur mede reisigers of deurdat verkeerde roetes geneem is of verkeerde keuses gemaak is. Die reis wat nie meer sin maak nie, raak problematies en lei tot 'n situasie wat uiters pynlik en problematies is, aangesien die reisiger (adolessent) nie anders kan as om die toekoms as 'n reeds-teenwoordige en die verlede as die steeds-teenwoordige

---

³ Die term sal later in breë trekke bespreek word. Sien hoofstuk 5.

⁴ Die term word in hoofstuk 5 breedvoerig bespreek.

te ervaar nie (Müller 1999:5). Die hede, waar die reisiger (adolesent) hom/haar⁵ tans bevind, is die spanningsveld tussen beide verlede en toekoms. Wanneer die spanning te groot raak vir die reisiger sien hy/sy geen rede om die lewensreis verder te voer nie. Wanneer terug gekyk word, is die reis wat verby is van geen waarde nie, omdat dit op 'n sogenaamde doodlooppad eindig. Daar is dus volgens die reisiger geen toekoms nie, hy raak oorstuur en sien geen lig nie. In sommige gevalle toon so 'n reisiger duidelike gedragsprobleme (selfmoordgedrag) wat wel deur medereisigers waargeneem kan word.

My voorlopige waarneming van adolessente met selfmoordgedrag (by die skole waarby ek betrokke is) het my progressief meer laat belangstel. Ek was ingestel op alles wat betrekking het op adolessente selfmoord en selfmoordgedrag. Wanneer ek deur koerante en tydskrifte blaai, val die hartseer verhale van jong adolessente wat hul eie lewens neem my op. Veral oor die nuus, en die plaaslike streeknuus word berig oor adolessente wat hulle eie lewens geneem het. Ek het selfs begin wonder hoeveel van die adolessente wat reeds selfmoord gepleeg het, nie al voorheen verskeie mislukte pogings aangewend het nie. Statistiekboeke (selfs van ander lande) bewys dat selfmoord en selfmoordgedrag drasties onder adolessente toeneem. Dit noep 'n mens tot groeiende kommer.

Gevolglik is dit dus 'n probleem wat aangespreek moet word. Binne die wetenskaplike velde van die sosiologie, maatskaplike werk, kriminologie, sielkunde en teologie is daar 'n verskeidenheid studies wat gedoen kan word om die probleem aan te spreek. Terwyl ek navorsing doen, is daar adolessente met 'n doodgeloopte verhaal en 'n rewolwer in haar hand.

---

⁵ Daar sal afwisselend van hom/haar of hy/sy gepraat word, wanneer daar na die adolessent in die studie verwys word.

Uit die aanvanklike aanhoor van verhale en literatuur wat in die bronnelys vermeld word lyk dit asof doodgeloopte toekomsverhale 'n seker rol speel. Daar is verskeie faktore wat lei tot die uiteindelijke doodgeloopte toekomsverhaal. Die faktore sal beslis in ag geneem moet word.

Die probleem verdiep in dimensie omdat daar predikante en pastors is wat nie die volle aksieveld en agtergrond in ag neem wanneer 'n adolessent met selfmoordgedrag by hulle om hulp kom aanklop nie. Dit veroorsaak dat baie van die adolessente nie regtig gehelp word nie. Ek voel dat ons as predikante en pastors baie keer te vinnig, nog voordat die adolessent sy hart kon uitpraat, advies gee. Baie keer spreek ons iets aan wat ons dink die probleem is en bied ons 'n oplossing wat ons dink sal werk, terwyl dit glad nie die adolessent se probleem is nie en dus ook nie vir hom 'n oplossing is nie. Ons as pastors is geneig om vanuit die posisie van die betersweter te funksioneer, ons wil die eksperts wees. Die adolessent is nie 'n masjien wat reggemaak moet word nie.

In hierdie studie sal die probleem van adolessente selfmoord en selfmoordgedrag aangespreek word vanuit 'n sosiaal-konstruksionistiese paradigma met 'n narratiewe benadering. Dit is belangrik dat die verhale en agtergronde in ag geneem moet word. Die dominante storie moet aangehoor word, asook die invloed van die dominante storie op die adolessent se eie lewensverhaal.

Dit is baie belangrik om aan die begin van die studie te beseef dat hierdie navorsing ook soos 'n reis is. Ek as navorser kan nie sekere afleidings maak nie. Ek moet my laat lei deur die verhale van die adolessente asook verhale wat deur die literatuur geskets word. As ek die probleem van adolessente selfmoord en selfmoordgedrag te vinnig wil verstaan, is die moontlikheid daar dat ek dit op die ou einde glad nie verstaan nie. Aan die begin van die studie

is daar baie aspekte rondom adolessente selfmoord en selfmoordgedrag wat ek nie verstaan nie, daarom moet ek my laat lei deur die adolessente se nood- en agtergrondverhale. Ek sal as navorser dus 'n nie-wetende posisie inneem. Ek kan dus nie nou al sê wat die uiteinde van die navorsing sal oplewer nie.

1.3 Doelgerigte proses

1. Die doel van die studie is om die probleem van adolessente selfmoord en selfmoordgedrag te ondersoek vanuit 'n sosiaal-konstruksionistiese paradigma met 'n narratiewe benadering.

Ten einde die doel te bereik sal ek :

- Aksieverhale van adolessente met selfmoordgedrag aanhoor. Van die aksieverhale word later weer aan die orde gestel om interaksie tussen die literatuur en verhale te laat plaasvind.
  - Die verhaal van die literatuur duidelik aan die woord stel. Die verhaal van die literatuur sal hoofsaaklik handel oor adolessente asook selfmoord/selfmoordgedrag soos dit onder adolessente voorkom. Met die aanhoor van die verhaal van die literatuur en die verhale van adolessente kan daar hopelik by die leser 'n beter prentjie gevorm word rakende die sosiale, kulturele en ander faktore asook (dominante) verhale wat 'n bydraende rol speel in die totstandkoming van 'n doodgeloopte of verduisterde toekomsverhaal by die adolessent.
2. 'n Verdere doel van die studie is om 'n sinvolle terapeutiese benadering te ondersoek.
- Ten einde in die doel te slaag sal ek:
- Die narratiewe benadering duidelik omskryf.

- Gevallestudies aan die woord stel ten einde die proses⁶ van narratiewe terapie te verduidelik.

Ek sal dus nie die ekspert wees nie, ek sal slegs die verskillende verhale aan die woord stel, ten einde 'n beter begrip rondom adolessente selfmoord en selfmoordgedrag te verkry.

1.4 Navorsingsplasing

Die navorsing word binne die praktiese teologiese raamwerk en spesifiek binne die pastoraat gedoen. Die uitgangspunt is dat praktiese teologie in hierdie studie 'n selfstandige teologiese handelingswetenskap is “dus als het vakgebied binne die teologie waar het handelen van de pastor wordt geanalyseerd naar zijn verschillende theoretische en praktische aspecten, en wel in hun onderlinge wisselwerking en samenhang, in de context van de moderne sameleving” (Menken-Bekius 1998:14).

Om die praktiese teologie as handelingswetenskap te beskryf, beteken om die handeling van mense in konkrete situasies ernstig op te neem. Alle geloofshandeling in die kerk en in die breër samelewing word bestudeer (Pieterse 1993:1-4).

Praktiese teologie kies sy uitgangspunt in die ervaringswêreld van mense en die situasie van die kerk in die samelewing (Louw 1996:31). Louw sê verder dat praktiese teologie hom op verskeidenheid en differensiasie moet rig. Die kerk moet met openheid en variasie rekening hou en sal 'n verskeidenheid van gestaltes moet aanneem en met verskillende modelle moet werk. 'n

---

⁶ Met die proses van narratiewe terapie word spesifiek na Müller (1999), White (1991) en Freedman & Combs (1996) se terapeutiese prosesse verwys.

Hermeneutiese benadering het noodwendig 'n verskeidenheid interpretasiemodelle tot gevolg.

Pieterse (1991:1) sê die volgende oor dieselfde saak:

“...die praktiese teologie is daardie deel van die teologie wat krities nadink oor die handeling van mense wat daarop gerig is dat God en Sy Woord by mense uitkom en in mense se lewens gestalte kry. Die praktiese teologie het as objek die geloofshandeling van mense”.

Dingemans (1996:68) verwoord die praktiese teologie soos volg:

“...het gaat in de praktische theologie om ‘transformatie’ en ‘verbetering’ van de huidige praktijk – en zoms zelfs om ‘intervensie’ – op grond van de analyse van de situatie, de achterliggende motieven en de theologische visie van de geloofsgemeenschap. Het doel van alle praktische theologisch onderzoek – en dus ook de maatskappelijke en kerkelijke relevantie – is gelegen in het formulering van aanbevelingen voor een betere praktijk”.

Müller (1999:5) omskryf praktiese teologie soos volg:

“Die praktiese teologie is die sistematies-gestruktureerde, voortgaande hermeneutiese proses, waardeur gepoog word om menslike handeling, wat verband hou met verhale van die Christen-geloofsgemeenskap, teologies te verhelder en vernuwe”.

Daar bestaan dus 'n interduktiewe wisselwerking tussen teorie en praktyk (Van Deventer 1997:4). Die een is nie belangriker as die ander een nie. Die teorie moet voortdurend aan die praktyk getoets word en die praktyk moet vanuit die teorie onder kritiek kom (Heitink 1993:146).

Ek sluit aan by Browning (1991:34) en Müller (1996:1) as hulle die tweedeling van teorie en praktyk asook die onderskeid tussen meta-, basis- en

praktykteorieë vermy en die prakties-teologiese wetenskaplike proses ten opsigte van praktiese wysheid definieer.

'n Geïntegreerde, sirkulêre model van heen en weer beweeg tussen praktyk en teorie. In Müller se woorde (1996:1), skemer ook by Heitink (1993:151) en Zeffass (1974) deur. Die vertrekpunt is 'n prakties-teologiese wysheid, wat na 'n waarde georiënteerde diskoers verwys en wat uit die sirkulêre wisselwerking tussen praktykervaring en kennis van bestaande teorieë bestaan (Müller 1996:1). Dis 'n teologiese integrasie van praktyk-teorie-praktyk benadering (Heitink 1993:151).

Die praktiese teologie wil die praxis as vertrekpunt neem, met voortdurende wisselwerking tussen teks en konteks, teorie en praxis in 'n sirkulêre proses. Die praktiese teologie maak die wisselwerking tussen evangelie en mense verstaanbaar (Pieterse 1991:8).

Die praktiese teologie moet die werklikheid waarin die gemeente van die Here bestaan, deeglik en vanuit 'n ekosistemiese perspektief en die geloofspraktyk as invalshoek verstaan. Dis 'n holistiese blik op die geheel waarin die totale omgang, verhoudinge, reaksies en optrede in woord en daad tussen mense binne 'n bepaalde konteks verstaan word. In 'n holistiese benadering hou alles met alles verband en dit wat klein is, kry sin en waarde, omdat dit 'n rol in die geheel vervul en dit wat groot is, nie sonder die klein kan bestaan nie. Dit is 'n vervlegte web waarin alles deel van alles is en interafhanklik funksioneer. Daar kan nie eensydig net op die individu of die groep of die gesin ensovoorts gefokus word, sonder om die holistiese perspektief te verreken nie (Fick 1999:11). Müller et al. (2001:79) praat van die belang daarvan om die aksie van die navorsing binne die raamwerk van die aksieveld en agtergrond te plaas.

Die studie word in 'n onderafdeling van praktiese teologie gedoen naamlik die pastoraat. Tieleman (1993:1-32) praat hier van 'n verskuiwing vanaf 'n kerugmatiese na 'n deelnemende en van 'n terapeutiese na 'n hermeneutiese pastoraat. Die woord hermeneutiek beteken: sê, uitleë, vertaal, aankondig, in die sin van interpreteer (Heitink 1993:175). Die hermeneutiese pastoraat wil die mens se lewensverhaal rekonstrueer en reeds hier is daar noue verband tussen die hermeneutiese en narratiewe benaderings. Müller gaan verder as hy nie net van 'n hermeneutiese pastoraat praat nie, maar van 'n eko-hermeneutiese pastoraat en later van narratiewe pastoraat. Müller (1999) en Gerkin (1986) vind baie nou aansluiting by mekaar, veral die hantering van praktiese teologie as "praktiese narratiewe teologie". Gerkin (1986:54) verduidelik dit soos volg: "Narrative practical theology is, therefore, an ongoing hermeneutical process within the immediate stories context of ministry. The intension of that process is the transformation of the human story, both individual and corporate, in ways that the future of that open the future of that story to creative possibilities". Gerkin (1986:59) praat ook van sy benadering as die narratiewe hermeneutiese teorie.

Voordat daar verder uitgebrei word vind ek dit noodsaaklik om kortliks die ontwikkeling van die pastoraat soos dit tans en ook binne die studie daarna uitsien, te beskryf. In die geesteswetenskappe en veral in die terapeutiese wêreld het daar in die afgelope dekades 'n wonderlike paradigma-skuif plaasgevind. Die ou individualistiese, analitiese, oorsaak-en-gevolg denke is vervang deur die sistemiese denke. Mense het begin agterkom dat die geheel groter is as die som van die dele. 'n Sisteem van mense het 'n eie persoonlikheid en word gedetermineer deur sy eie struktuur. Die geheel het 'n geneigdheid om somtyds anders te ontwikkel as wat voorspel is. Dit is sisteemdenke. Dit behels 'n verstaan van die prosesse, interaksies en verhoudinge tussen mense (Freedman & Combs 1996:4).

Ten spyte van hierdie paradigma-skuif het dit niks verander aan die pastor se posisie nie. Die pastor was steeds die magtige een met al die oplossings en “medisyne”. Waar daar voorheen ‘n regte diagnose gemaak sou word is daar nou met behulp van hipoteses gewerk. By die sisteemdenke was daar baie gemaak van “huiswerk en rituele” wat gedoen moes word. Steeds was die terapeut die een wat die ekspert was, omdat die sisteem van buite af waargeneem is en verandering is in die sisteem aangebring deur middel van slim skuiwe (Müller 1999:57).

Die sisteemdenke is genoem Kubermetika en daarmee is verwys na die terugvoerkringlope en die selfregulerende eienskappe van sisteme. Na die sisteemdenke het daar ‘n verdere sprong plaasgevind. Hierdie fase van ontwikkeling word die tweede orde kubermetika genoem. Hierdie benadering stel dit duidelik dat die pastor nooit objektief van buite af na ‘n sisteem kan kyk en dit analiseer nie. Die oomblik wat die pastor die sisteem begin waarneem, raak hy deel van die sisteem. In die nadenke oor hierdie sake het die klem verskuif van die waargenome sisteem na die waarneming van die sisteem. So word daar ontdek dat die proses van waarneming ‘n subjektiewe deelnemingsproses is. Wanneer ‘n terapeut of pastor ‘n adolessent in sy spreekkamer sien, het daar alreeds ‘n nuwe sisteem ontwikkel: die adolessent met die terapeut (Freedman & Combs 1996:6).

Binne die raamwerk van die Tweede Orde Kubermetika, word daar ook veel gemaak van Konstruktiewisme. Volgens die konstruktivistiese teorie is ons idees van die wêreld nie presiese replikas of prente van die werklike wêreld nie. Dit is eerder persepsies of konstruksies wat ons self ontwikkel het as gevolg van eie ervarings met die wêreld. Die werklikheid is hiervolgens nie ‘n objektiewe werklikheid nie, maar ‘n subjektiewe konstruksie. My werklikheid en die werklikheid van die adolessent is albei maaksels van onself en daarom verskil dit ook wesenlik van mekaar. Om hierdie rede is daar ook nie sisteme

nie. In die proses van waarneming, konstrueer ons die sisteme wat ons pas. Sisteme is nie gegewe werklikhede nie. Dit behels eerder 'n ekologie van idees (Müller 1999:58).

Hierdie insigte veroorsaak dat die terapeut nie objektief staan nie. As 'n persoon nie objektief en buite staan nie dan is daar ook nie meer dieselfde vrymoedigheid om na willekeur raad te gee en sisteme te probeer verander nie. Dit laat 'n mens nederig en kwesbaar. Die hermeneutiese proses is in hierdie opsig dan 'n hermeneutiese of verstaansproses. Dit word 'n avontuur, omdat die pastor net soveel as die adolessent blootgestel word in die verstaansproses. Dit is 'n proses waarvan die uiteinde onbekend is en daarom kan dit as 'n avontuur beskou word. In die hermeneutiese werkswyse val die klem op verstaan binne die konteks van die geheel, terwyl dit in die eko-hermeneutiese benadering val op die verstaan van die geheel en die ontdek van die betekenis van die geheel-konsep binne verskeie kontekste. Die hermeneutiese interpretasies bied wel perspektief op die geheel, want dit veronderstel verstaan binne die wyer ekosisteem. Die eko-hermeneutiese uitgangspunt, aan die ander kant gaan verder en vra vir die verstaan van die geheelkonsep. Dit veronderstel 'n tweede orde kubernetika (Müller 1996:14).

Die eko-hermeneutiese werkswyse plaas die pastoraat binne 'n sosiaal konstruksionistiese paradigma. Ek sluit aan by Müller (1999:15) wat sê dat pastoraat wat vanuit 'n eko-hermeneutiese paradigma gedoen word, uitmond in 'n pastoraat van betrokkenheid by die totale narratiewe werklikheid wat ter sprake is. In narratiewe pastoraat gaan dit om die ervaring van die geheel van die verhaal en die totale betrokkenheid daarby.

Hoewel die narratiewe benadering reeds aansluiting vind by die konstruktivisme, was dit eers die volgende golf, die sogenaamde Derde Orde Kubernetiek, of die sosiaal-konstruksionisme wat die verhalende aard van die

menslike lewe blootgelê het. Waar die konstruktiewisme die subjektiewe beklemtoon het, word die sosiale proses waarvolgens kennis ontwikkel nou beklemtoon. Volgens hierdie teorie bestaan die werklikheid nie uit persepsies wat êrens in die sensuweestelsel setel nie, maar uit gedeelde konstruksie. In hierdie proses speel taal 'n sleutelrol. In hoofstuk 5 sal daar meer aandag aan die rol van die taal in die proses gegee word (Freedman & Combs 1996:16-18).

Müller (1999:59) stel dit soos volg: "Daar is in 'n sin nie individuele stories nie. Die storie van die self kan nie vertel word sonder die storie van die res van die self nie. Elkeen van ons stories is begrens, maar word ook verduidelik deur die groter storie waarbinne dit funksioneer". Hierdie insigte naamlik dat ons werklikhede op 'n sosiaal konstruksionistiese wyse opbou, het die pad oopgemaak vir die verhalende benadering.

In die volgende afdeling (Navorsingsmetodologie) sal meer aandag gegee word aan die narratiewe (binne die sosiaal-konstruksionisme) as keuse vir 'n navorsingsmodel, aangesien die pastoraat van narratiewe betrokkenheid as uitvloeisel van die eko-hermeneutiese paradigma in die lig van adolessente selfmoordgedrag bestudeer en aangespreek word.

1.5 Navorsingsmetodologie

Om pastoraal te werk binne die veld van narratiewe terapie beteken dat die navorsingsaanpak ook narratiewe van aard moet wees. Polkinghorne (1988:161) onderskei twee fokusareas van navorsing in die menswetenskappe aan die hand van die doelwitte van die onderskeie soorte navorsing. Aan die een kant onderskei hy 'n deskriptiewe benadering wat die narratiewe na vore bring waardeur mense sin aan hulle wêreld gee. Aan die

ander kant weer verklarende navorsing wat ten doel het om 'n narratiewe verslag te gee van hoekom 'n bepaalde situasie tot stand gekom het. "The narrative account that is constructed ties together and orders events so as to make apparent the way they caused the happening under investigation" (Polkinghorne 1988:161).

'n Narratiewe navorsingsaanpak deel baie met kwalitatiewe navorsing, maar wil verder gaan. Narratiewe terapie werk met twee groot uitgangspunte naamlik om eerstens ruimte te skep waarin stories gehoor kan word en tweedens om nuwe stories te ontwikkel (Freedman & Combs 1996; Bosman 2001). Die twee praktyke van storie-ontdekking en storie-ontwikkeling is 'n sinvolle wyse om navorsing te doen. Die stories van adolessente selfmoordgedrag en ervarings asook die verhale wat daartoe bygedra het, moet ten volle aangehoor word binne die grense wat deur die navorser daar gestel is, sonder dat die navorser enige vooropgestelde idees het. Die horison moet dus binne hierdie grense wat gestel is, verbreed word. Hierdie moet 'n sosiaal-konstruksionistiese proses bly.

Die verhale sal ook binne die navorsing ontwikkel om aan die einde van die navorsing 'n nuwe en hopelik beter storie rondom adolessente selfmoordgedrag te rekonstrueer. Hierdie proses is ook 'n gesamentlike poging tussen navorser, literatuur en gespreksgenote. Storie-ontdekking hou in om met so min as moontlik eie voorveronderstellings na verhale te luister. Dit is noodsaaklik vir navorsing wat die gespreksgenoot werklik ernstig wil benader. In hierdie proses word daar dikwels met oorsaak en gevolg gewerk, maar dan met die oorsaaklikheidsverbande wat deur die gespreksgenoot self gelê word (White 1995:26) en nie kategorieë wat uit die teoretiese konstruksies van die terapeut of navorser kom nie (Freedman & Combs 1996:43). Ons kan nie daarvan loskom dat storie ontdekking 'n sosiaal-

konstruksionistiese proses is waaraan navorser en gespreksgenoot saamwerk nie (Mishler 1986:64-65).

Storie ontwikkeling is daarop gerig dat 'n beter situasie tot stand kom, dit wil nie soos 'n hermeneutiese benadering net die geskiedenis beskryf nie. Hierdie stories wat ontwikkel het, moet grondslag neem in ander adolessente se lewens. Hierdie stories moet ook grondslag vind in predikante/pastors se terapie met adolessente. Dit moet 'n oop einde hê. Hierdie proses is ook 'n gesamentlike poging tussen navorser en gespreksgenote.

Die basiese bron van getuienis oor verhale vind die narratiewe navorser in onderhoud. Mishler (1986:66) toon aan dat dit normaalweg nie 'n probleem is om stories by gespreksgenote te hoor nie. Mense vertel eerder stories om hulself te verduidelik as om hulle antwoorde in die denkkategorieë van die navorser te giet. Baie keer word gespreksgenote se stories onderdruk ter wille van die navorser se vrae en kategorieë (Polkinghorne 1988:163). "Narratives are a recurrent and prominent feature of accounts offered in all types of interviews. If respondents are allowed to continue in their own way until they indicate that they have completed their answers, they are likely to relate stories" (Polkinghorne 1988:163). Dit sal 'n fout wees om te veronderstel dat die navorser en die gespreksgenoot vanself dieselfde betekenis heg aan dit wat gesê word. Die onderhoud is 'n proses waarin daar saam gesoek word na gedeelde betekenis. Dit geskied deur gesprekke en nie deur vraag-respons, vraag-respons nie. In die navorsingsgesprek is die navorser en gespreksgenoot op mekaar aangewese om betekenis te vind, betekenis word gegeneer in 'n sosiale konteks. Die verhaal wat in die navorsingsgesprek vertel word, is die produk van die totale situasie (Polkinghorne 1988:164).

Vrae wat deur Freedman en Combs (1996:40-41) gestel word kan baie nuttig gebruik word om te kontroleer of daar 'n voortdurende narratiewe aanslag is:

1. Is daar 'n beskrywing van meer as een werklikheid? Die vraag is of ek na adolessente selfmoord gaan kyk vanuit verskillende werklikhede en teoretiese benaderings en sal hierdie waarhede wat na vore kom in gesprek tree met mekaar?
2. Ek sal moet fyn luister na die maniere waarop die gespreksgenote se realiteit sosiaal gekonstrueer word. Watter invloede vanuit die sosiale omgewing veroorsaak dat die adolessent sê wat hy sê?
3. Watter taal word hier bevoordeel? Ek sal nie myself kan afdwing op die gespreksgenote nie, hulle sosiaal gekonstrueerde werklikheid sal moet spreek al pas dit nie heeltmal binne dit wat ek gedink het nie. Teen die moet dit 'n getroue weergawe van die gespreksgenoot se leefwêreld wees. Dit sal daarom onvanpas wees om as navorser met vooropgestelde idees na die gespreksgenoot te gaan.
4. Daar sal 'n sensitiwiteit moet wees rakende dominante verhale/meta narratiewe wat die gespreksgenoot se verhaal beperk of 'n onderdrukkende effek uitoefen.
5. In die luister na die verhale gaan dit meer oor die betekenis van die verhale as die feite. Ek moet heeltyd vir myself vra of ek op die regte pad is.
6. Die gespreksgenote bepaal self die rigting van die gesprek anders kan ek veroorsaak dat baie belangrike inligting nie na vore kom nie. Die vraag is wie bepaal die rigting?
7. Is ek as navorser transparant oor my eie opinies?

8. Funkسیونeer ek vanuit 'n ekspertposisioneer of word daar saam met die gespreksgenote gesoek na die definiëring van die probleem en na nuwe stories?

As narratiewe terapeut is ek geposisioneer binne die sosiaal konstruksionistiese paradigma wat nie net implikasies het vir die wyse waarop 'n mens oor die waarheid dink nie, maar ook op die wyse waarop ware geldende navorsing gedoen word. Met narratiewe navorsing kan 'n mens nie met hipoteses werk nie. 'n Narratiewe navorser is iemand "...who do not pathologize or victimize their narrators" (Graham 2000:112). Tydens narratiewe navorsing gaan dit nie net oor my as navorser nie, ook nie net oor die situasie wat nagevors word nie. Dit is veel meer. Die doel van narratiewe navorsing is nie om noodwendig verandering te bewerkstellig nie, maar om na jou sogenaamde mede-navorsers se stories te luister en om ingetrek te word by die stories. Om strukturalisties te werk te gaan sou beteken dat ek as navorser 'n objektiewe standpunt inneem en alles van die kantlyn af waarneem en dan ook verandering van die buitekant af bewerkstellig. 'n Narratiewe navorser het subjektiewe integriteit in gedagte en strewe na deelnemende observasie (Müller et al. 2001:76).

As narratiewe terapeut is dit belangrik om met so min as moontlik vooropgestelde idees na verhale te luister. Binne narratiewe navorsing is die proses van gesprekvoering een waarin die navorser en die gespreksgenoot streef om by gedeelde betekenis te kom. In die proses van ko-konstruksie van betekenis is daar van sowel die navorser as die gespreksgenoot vrae en response. Daarom is dit nodig dat die navorser se vrae en belange by die navorsing so transparant moontlik moet wees. Narratiewe navorsing is ook betrokke in die ontwikkeling van nuwe verhale. Hierdie proses is 'n gesamentlike poging tussen die navorser en gespreksgenote.

Navorsing is deel van 'n voortgaande gesprek waarin die einde van een stuk navorsing die begin van die volgende is. Die uitkoms is geensins die van tydlose en vaste waarhede nie. Die uitkoms van sosiaal-konstruksionistiese navorsing is die stimulering van voortgaande gesprekke, eerder as tydlose en vaste waarhede (Bosman 2001).

Daar is twee benaderings wat pas binne die narratiewe werkswyse van hierdie studie. Dit is die benaderings van Browning (1991) en die van Müller et al. (2001). Albei benaderings word kortliks bespreek sodat die leser 'n begrip het vir die benaderings se narratiewe aanslag. Die benaderings sal egter nie slaafs nagevolg word in terme van die navorsing se hoofstukindeling nie, maar die bewegings sal in die navorsing na vore kom. Somtyds is dit moeilik om die verskillende bewegings van die benaderings van mekaar te skei aangesien hulle baie nou inmekaar vervleg is. Browning (1991) en Müller et al. (2001) is baie na aan mekaar en kan derhalwe saam funksioneer, indien nodig.

1.5.1 Uiteensetting van Browning (1991) se benadering

Praktiese teologie kom uit die praktyk en loop uit op die praktyk. Browning (1991:7) beskryf die verloop van praktiese teologisering as 'n proses "from practice to theory and back again". Dit begin met vrae of probleme wat gevorm is deur die sekulêre en godsdienstige praktyke waarin die teoloog staan en wat om verdere besinning vra (Browning 1991:6). Hierdie praktiese vrae loop uit op teoretiese besinning wat uiteindelik neerslag vind in 'n nuwe praktyk. Hierdie proses van praktyk na teorie na praktyk hou nooit op nie. Browning sê dat alle teologie in wese praktiese nadenke is omdat hy van mening is dat praktiese nadenke die sentrale wyse van menslike denke is en

dat alle teoretiese besinning uit die praktyk kom en ook weer gerig op die praktyk is (Browning 1991:8). In hierdie nadenke onderskei hy vier sub-bewegings in die teologie, naamlik 'n beskrywende, 'n historiese, 'n sistematiese en strategiese praktiese beweging (Browning 1991).

- **Beskrywend:**

Hierdie beweging poog om 'n analise te maak van die horison waarbinne die vraagstuk na vore kom. Dit vra na die horison van kulturele en godsdienstige betekenis wat die praktyk omring. Dit beskryf die huidige teorie belaaide praktyk waarbinne vrae na vore kom. Die vraag in die deskriptiewe beweging is na hoe ons die konkrete situasie waarbinne ons moet optree, verstaan. Browning gebruik die term dik beskrywings om aan te dui dat die deskriptiewe beweging moet poog om verskillende perspektiewe op die vraagstelling weer te gee. Hierdie verskillende perspektiewe kom uit verskillende wetenskaplike dissiplines en ook van verskillende mense met verskillende situasies en belewenisse van die saak (Browning 1991:47-55). Hierdie eerste beweging van Browning sluit aan by die aksie en aksieveld soos beskryf deur Müller et al. (2001:78-82).

- **Historiese beweging:**

Onder historiese beweging vra Browning (1991:49) watter betekenis het die normatiewe teks wat al deel van ons huidige geskiedenis is, vir ons praxis, wanneer dit so eerlik moontlik gekonfronteer word? Die historiese beweging hanteer al die vrae wat uit die breë beskrywing van die beskrywende beweging na vore kom.

- **Sistematiese beweging:**

Die sistematiese beweging is die versmelting van twee horisonne, naamlik die huidige praktyk en Christelike tradisie. Die sentrale temas wat uit die historiese beweging na vore kom, word in ooreenstemming met die Christelike tradisie gebring, wat kritiese dialoog tot gevolg het (Browning 1991:51). Hierdie beweging maak deel uit van die groter praktiese raamwerk van strategiese praktiese nadenke, in die sin dat dit die groot verhaale van die Christelike geloofstradisie in verband bring met die kontemporêre situasie en die vrae wat daaruit na vore kom. Die sistematiese beweging soek na 'n nuwe horison van betekenis wat in die taal van die huidige situasie verwoord is.

Die historiese en sistematiese bewegings hou verband met die ontwikkelingsdimensie van narratiewe navorsing (Müller et al. 2001:78-83). Hierdie saamgroepering van bewegings vind ook neerslag in 'n resente navorsingsvoorstel oor HIV/VIGS (Van Deventer 2001).

- **Strategiese beweging:**

Die strategiese beweging gee moontlikhede vir norme en praktyke vir verdere praxis. Browning (1991:55) gaan voort en sê dat daar basies vier vrae is wat in die strategiese beweging gevra word:

1. Hoe verstaan ons hierdie konkrete situasie waarin ons moet handel?
2. Wat behoort/moet die praxis in hierdie situasie wees? Of anders gevra wat sou 'n beter storie in hierdie situasie wees?
3. Hoe verdedig ons die norms van ons praxis in hierdie situasie krities?
4. Watter wyses, strategieë en retorieke moet ons in hierdie situasie gebruik?

Hierdie strategies-praktiese beweging val saam met die Klimaks en Einde van Müller et al. (2001:86-90) en derhalwe wil ek die benadering ook kortliks bespreek aangesien ek 'n keuse gemaak het vir die gebruik van laasgenoemde benadering.

1.5.2 Uiteensetting van Müller et al. (2001) se benadering

- **Aksie:**

Aksie is die aanhoor van verhale soos deur die adolessente vertel. Hier is geen interpretasie betrokke nie. Dit is die aanhoor van die suiwer verhaal. Vanuit die verhale vind daar verdere gesprekvoering plaas. Die aksieverhaal moet jou intrek sodat jy meer wil weet, dit moet jou nuuskierig maak. Hiermee word 'n belangrike aspek van die narratiewe navorsing aangeraak, naamlik dat die aksieverhaal eers op die tafel geplaas word en vanuit die aksieverhaal word verdere navorsing gedoen. Die aksieverhaal spreek die huidige aan. In die volgende hoofstuk word daar verskeie verhale neergeskryf om die leser van die probleem van adolessente selfmoord en selfmoordgedrag bewus te maak. Narratiewe navorsing kan dus nie aangepak word sonder aksieverhale wat jou betrek nie.

Volgens 'n modernistiese benadering tot navorsing val die klem op die probleem en die korrekte formulering van die probleem. Binne 'n narratiewe benadering val die klem op die aksie en nie die probleem nie. Die narratiewe navorser het 'n dekonstruktiewe agenda. Hier moet elke moontlike verhaal ontgin word. Hier vind storie ontdekking plaas. Hier vind die beskrywing van die aksie plaas en deur te luister na die verhale is dit 'n poging om die aksie te verstaan. In hierdie studie word die aksie van selfmoord (gedrag) nagevors. Ek kan nie met vooropgestelde idees na die medenavorser (gespreksgenoot)

luister nie, aangesien daar 'n stuk verwondering vir die aksie verlore sal gaan. In aksie gaan dit oor die nou van die verhaal, die onmiddellike. Wanneer 'n adolessent met 'n mens praat oor sy gedrag wat drasties verander het, sal daar binne die onmiddellike, die nou, ook ander verhale/stories na vore kom, wat die nou sal aanvul (Müller et al. 2001:78-80).

Die nou is nooit vas nie en tree ook nie as 'n gegewe op nie. Die nou is 'n aktiewe dinamiese proses. Deurdat die aksie aangehoor word, word daar nuwe moontlikhede of verhale geskep vir 'n hoopvolle toekoms. "This 'now' must be described as the very first step of narrative research. In the first instance the researcher must try to see what is happening. A good empirical look at people and the action in which they are involved and serious effort to describe the 'now' of the action. Not the past, or what should be, but the 'now'" (Müller et al. 2001:80).

As narratiewe navorser is dit belangrik om 'n 'not knowing' posisie in te neem. Hierdie posisie wat die narratiewe navorser inneem help hom om aan die mede navorser (gespreksgenoot) vrae te vra wat hom nie in spesifieke rigtings sal indwing en daardeur sal manipuleer om by spesifieke hipoteses uit te kom nie. Hierdie posisie skep die ruimte dat die medenavorser die geleentheid het om sy verhaal te vertel soos wat hy dit in die elke dag se lewe beleef (Müller et al. 2001:80). Tydens die studie sal daar dus na die verhale geluister word van adolessente met selfmoordgedrag. As navorser sal ek vanuit 'n 'not knowing' posisie met hulle kommunikeer.

Onder aksie is daar egter 'n tweede vorm van aksie wat plaasvind naamlik die interaksie tussen navorser en die aksie wat nagevors word. Narratiewe navorsing behels dat daar 'n interaksie plaasvind tussen mense (gespreksgenote) en hulle aksies. Soos Browning (1991) se benadering is hierdie wyse van navorsing ook sosiaal-konstruksionisties in die sin dat die

navorser deel word van die aksie, daarom is dit vir my van belang om te vra wat my belang⁷ by die navorsing is.

Hoe ek hierdie aksie gaan benader is ook hier ter sprake. Dit is ook reeds behandel, asook die stel van grense vir die navorsing, anders sal die navorsing te groot en lomp wees. Aksie sal hoofsaaklik in hoofstuk een en twee afgehandel word.

- **Agtergrond**

Hierin gaan dit om die aksie of elke aksie teen 'n bepaalde agtergrond te sien en te verstaan. Hier gaan dit oor die ander verhale wat aanleiding gegee het tot die aksie (nou). Wat het in die adolessent se lewe gebeur dat hy nou wil selfmoord pleeg. Dit is belangrik dat daar volledig na die agtergrond geluister sal word aangesien dit sal help om die nou (aksie) beter te verstaan en perspektief te verkry.

Aksie en Agtergrond saam kan vergelyk word met Browning (1991) se beskrywende-, historiese- en sistematiese bewegings. "During this phase of the research process the 'now' of the story is set against the current socio-political and economic background in which the researchers and co-researchers are busy writing their own life stories" (Müller et al. 2001:83).

Die funksie van agtergrond is ook om die horison binne die grense te verbreed, om 'n holistiese agtergrond te skep eerder as 'n reduksionistiese een. Hier word al die stories saam gegooi om 'n "thick description" (Browning 1991) te kry, maar dit is ook meer as dit. Dit strek ook na die historiese en

---

⁷ My belang by die navorsing en hoe ek op die onderwerp besluit het is reeds bespreek. Die feit dat ek belang gevind het by die navorsing beteken nie dat ek nou reeds weet watter invloed die navorsing op my as navorser sal hê nie.

Christelike tradisie waarmee in gesprek gegaan moet word. Hierdie is 'n sosiaal-konstruksionistiese aksie waar almal se stories saam gegooi word.

In die lig van die aksie en aksieveld binne hoofstukke een en twee gaan ek voort om in hoofstuk drie en vier die aksie en aksieveld teen 'n breër agtergrond te plaas. In hoofstuk drie word die adolessent se verhaal vanuit die literatuur aangehoor en bespreek. Hier word verskeie aspekte van die adolessent aangespreek.

In die lig van die inligting in hoofstuk drie word die adolessent in hoofstuk vier teen 'n spesifieke agtergrond geplaas en bespreek. In hoofstuk vier word selfmoord en selfmoordgedrag soos dit by adolessente voorkom, bespreek. Verhale van adolessente met selfmoordgedrag word aangehoor, daar word na hulle onderskeie en verskillende verhale geluister om sodoende 'n dik beskrywing te kry oor adolessente selfmoord en selfmoordgedrag. Die verhaal van adolessente selfmoord en selfmoordgedrag soos wat die literatuur dit verwoord sal ook op die tafel geplaas word om die beskrywing nog meer volledig te maak. Hoofstukke drie en vier bied die nodige agtergrond rakende die medenavorser (die adolessent) en dan spesifiek sy of haar verhaal oor selfmoord en selfmoordgedrag. In hoofstuk vyf sal daar vanuit die dik beskrywing wat ontstaan het as gevolg van die aanhoor van verskeie verhale, verdere ontwikkeling plaasvind om by die doelstellings van die studie uit te kom.

- **Ontwikkeling**

Nadat daar aandagtig geluister is moet ontwikkeling plaasvind. Omdat daar narratief gewerk word, is dit nie moontlik om presies te weet wat die uitkomst sal wees nie "...is very much like watching a Polaroid develop. You can't –

and in fact, you're not supposed to – know exactly what the picture is going to look like until it has finished developing” (Müller et al. 2001:84). Dit is soos wanneer 'n mens kos maak en verskeie soorte speserye ingooi: jy kan die smaak nie toets voordat jy dit nie proe nie. In narratiewe navorsing gaan dit nie net oor die aksie nie, maar oor die mense in aksie. Die gespreksgenote is deelnemers en nie net objekte nie. Tydens ontwikkeling is daar 'n afwagting soos voordat 'n swanger vrou geboorte skenk. Jy weet nie hoe daardie baba gaan lyk nie totdat dit gebore is.

Ontwikkeling kan skade ly, indien die vorige fases nie goed in ag geneem is nie; indien daar nie 'n dik genoeg beskrywing plaasgevind het nie. Die gevolg sal wees dat jy nie byvoorbeeld selfmoord vanuit die gespreksgenoot se persepsie sal kan sien nie. Tydens ontwikkeling moet daar nuwe groei en ontwikkeling plaasvind; daar moet nuwe verbande gelê word. Dit is belangrik dat daar nuwe en beter stories ontwikkel moet word. Vanuit die ontwikkeling sal die klimaks groei (Müller et al. 2001:85).

Hoofstuk vyf sal hoofsaaklik deel vorm van die ontwikkeling. In hierdie hoofstuk sal die beginsels van sosiaal konstruksionisme en die narratiewe benadering bespreek word. In hierdie hoofstuk sal daar interaksie plaasvind met die voorafgaande hoofstukke. Die verhale van adolessente wat aangehoor is, sal binne die benadering⁸ van narratiewe betrokkenheid en die dekonstruksie⁹ proses asook die benadering van Freedman & Combs (1996) hanteer word. In hierdie hoofstuk word die leser ingetrek in die pastorale gesprekvoering wat moet plaasvind met 'n adolessent met selfmoordgedrag. Die verloop en ontwikkeling van so gesprek sal bespreek word.

---

⁸ Hierdie is 'n model wat deur Müller (1996) ontwikkel is. Meer besonderhede oor die benadering kan gevind word in hoofstuk 5.

⁹ White (1991) se benadering tot terapie vind plaas deur eksternalisering van die probleem en daardeur kan herformulering van die probleem plaasvind. Die hele proses kan beskou word as dekonstruksie van die probleem. Vir meer besonderhede kan hoofstuk 5 geraadpleeg word.

- **Klimaks**

Kortliks is klimaks die verwondering oor die interaksies wat plaasgevind het, asook die verbande wat ontwikkel het en gelê is. “You move them along until everything comes together in the climax, after which things are different for the main characters, different in some real way” (Müller et al. 2001:86).

Die klimaks is nie iets wat baie vinnig ontwikkel nie, want as verstaan te vinnig plaasvind, word daar eindelijk glad nie verstaan nie. Navorsing het immers ‘n emansipatoriese doel, in die geval van adolessente selfmoordgedrag wil ‘n mens hê dat so iets glad nie meer plaasvind nie. Daar moet met die klimaks hierdie wonderlike openbaring by sowel die navorser as die gespreksgenoot (medenavorser) wees. Goeie navorsing weet nie wat die plot gaan wees nie, weet ook nie hoe die klimaks daarna gaan uitsien nie. Ek as navorser mag dalk ‘n voorlopige plot en klimaks sien, maar dit mag nie my medenavorser (adolessent) se eie insigte en persepsie oorskadu nie.

Hoofstuk ses vorm deel van die klimaks: dit is die eindresultaat van die interaksie tussen hoofstukke een tot vyf.

- **Einde**

“And then there is ending: what is our sense of who these people are now, what are they left with, what happened, and what did it mean?” (Müller et al. 2001:89).

Hoe nader daar aan die einde van navorsing beweeg word is dit menslik om vrae te vra soos: het ek enige iets bereik? Was alles die moeite werd? By “ending” is dit nie net ‘n refleksie op die verskillende stories wat aangehoor is nie, dit behels veel meer. Daar kom nuwe insigte. Navorsing is ‘n

ontwikkende proses. Dit skep nuwe moontlikhede. Daarom het narratiewe navorsing nie 'n geslote einde het nie, maar 'n oop einde wat hopelik as stimulus kan dien vir 'n nuwe storie en nuwe navorsing (Müller et al. 2001:90).

1.6 Metodologiese keuse

Met die nodige agtergrondskennis van Browning (1991) en 'n goeie uiteensetting van Müller et al. (2001) se benaderings kan die studie op narratiewe wyse voortgaan. Soos uit die beskrywing van die twee benaderings agtergekam kan word, is daar by albei raakvlakke met betrekking op mekaar. In my studie kies ek hoofsaaklik vir Müller et al. (2001) se benadering. Daar sal wel waar nodig na Browning (1991) verwys word, omdat daar besliste raakvlakke is. Enige van die benaderings kan met groot vrug gebruik word. Dit was die natuurlike vloei in Müller et al. (2001) se benadering wat my laat besluit het om hoofsaaklik die benadering te gebruik as riglyn vir hierdie navorsingstuk.

Die navorsing oor adolessente selfmoord en selfmoordgedrag is dus geskoei op die produk van Müller et al. (2001) se benadering. Die hoofstukindeling pas ook aan by Müller et al. (2001). Terwyl ek besig is met die eerste hoofstuk, is dit onmoontlik om te sê wat die klimaks en die einde van die studie sal wees. Die klimaks en oop einde mag dalk suksesvol wees, maar as narratiewe navorser moet ek eerlik wees en besef dat die klimaks en oop einde dalk nie aan my verwagtinge mag voldoen nie. Wat vir my belangrik is, is dat ek die adolessente se verhale aanhoor en dat ek daardeur 'n dik beskrywing kan gee om soedoende 'n nuwe en beter verhaal en begrip van adolessente selfmoord en selfmoordgedrag daar te stel.

Hierdie navorsing kan beskryf word as 'n verkennende en beskrywende studie met benutting van gevallestudies, steeds sal daar na interne geldigheid gestreef word (Mouton en Marais 1988:51). Vir die verkenning, waarneming en beskrywing word 'n literatuurstudie, asook gevallestudies onderneem. Verder is die studie induktief, omdat ek deel word van die situasie of proses en dit derhalwe van binne uit beskryf.

1.7 Verheldering van enkele begrippe

1.7.1 Storie / Verhaal / Narratief

Narratief is sinoniem aan 'n storie. Sarbin (1986:3) stel dit soos volg: "A story is a symbolised account of actions of human beings that has a temporal dimension. The story has a beginning, middle, and an ending...The story is held together by recognisable patterns of events called plots. Central to the plot structure are human predicaments and attempted resolutions". Lester (1995:29) stel dit as volg: "A story, thus, is a narrative account that binds events and agents together in an intelligible pattern...there is no other way we can articulate the richness of intentional activity – that is, behaviour that is purposeful but not necessary". Wanneer daar in die studie na narratief verwys word is dit die konsep waarbinne 'n verhaal of storie homself afspeel. Daar sal later in die studie meer breedvoerig oor die onderwerp geskryf word. Binne die studie sal die begrippe, storie en verhaal afwisselend gebruik word. Vir die studie se doeleindes beteken die twee begrippe presies dieselfde.

1.7.2 Adollesent

Hierdie is inderdaad 'n unieke lewensfase van elke mens. Hier word slegs kortliks 'n samevatting van die begrip gegee. In hoofstuk 3 sal dit breedvoerig

uiteengesit word. Volgens oorlewing was daar eenmaal 'n Indiaan wat 'n eier van 'n arend se nes af gesteel het en dit tussen die eiers van 'n kalkoen geplaas het. Toe die eiers uitbroei, het die kalkoene om die nes saamgedrom en hulle verkyk aan die lelike afwyking tussen hulle. Die "afwyking" het maar so saam met die ander kalkoenkuikens grootgeword. Sy vlerke was anders as die van die kalkoene, maar niemand het hom geleer om dit te gebruik nie. Omdat hy niks anders geken het nie, het die arend soos die kalkoene op die grond rondgeskrop vir kos.

Eendag het 'n arend bokant hulle verbygevlieg. Hoe het die misplaaste arend nie gewens dat hy kon vlieg soos die pragtige voël daarbo nie! Die kalkoene het gelag en gesê: "Jy is 'n kalkoen en 'n kalkoen kan nie vlieg nie!" Maar die begeerte om te kan vlieg, het gegroei. Diep binne-in het hy geweet hy is besig om iets belangrik in sy lewe mis te loop en dit het hom miserabel laat voel. Hy is nooit soos die ander kalkoene gekies om op die spyskaart van 'n feesdag of belangrike geleentheid te verskyn nie. Hy het net aanhou leef met sy onvervulde droom om te kan vlieg (Van Niekerk & Van der Spuy 1998:26).

Iets in hierdie verhaal is ook waar van adolessente van vandag. In plaas daarvan om hoog in die skoon bergwind rond te sweef, ploeter hulle dikwels doelloos in die stof rond. Ons sien dit in die stygende statistiek van tienerselfmoord, jeugmisdaad, tienerswangerskappe en vigs. Wat is dit wat die adolessente dink hulle ontbeer? Watter worsteling, onsekerheid en frustrasie ondervind hulle? Waarna soek hulle? Wat maak hulle opstandig?

Na aanleiding van bogenoemde paragraaf, is dit belangrik om te beseef dat die adolessent in 'n baie unieke lewensfase is. 'n Lewensfase wat nie altyd maklik is nie, 'n lewensfase wat nie noodwendig kummervry is nie, 'n lewensfase waarin baie vrae gevra word. Net soos die arendskuiken hierdie intense behoefte in hom gehad het om te vlieg en die gevoel begin kry het dat hy nie

tuishoort waar hy tans is nie, so wonder en worstel baie adolessente tydens die unieke lewensfase waarin hul hulself bevind. Dit is belangrik om in die studie ook terug te gaan om die verhaal van die ontwikkeling van die unieke lewensfase (adolessensie) aan te hoor en wat tydens die fase met 'n mens plaasvind. In die literatuur is daar vele omskrywings van die begrip adolessensie en in baie daarvan word die adolessent se problematiese oriëntering ten opsigte van sy ambivalente gesitueerdheid beklemtoon. Hy is nog kind nog grootmens. Hy moet hom stadigaan losmaak van sy kindwees en geleidelik na die volwasse wêreld met alles wat dit impliseer, beweeg.

Die woord adolessent is 'n samevoeging van *ad* wat beteken na iets toe en *olescere* wat beteken om te groei. Dit dui dus op 'n mens wat op reis is, wat oppad is die toekoms in. 'n Opvallende kenmerk van die adolessent is dat hy geleidelik gekonfronteer word met sy eie innerlike wêreld. Hy begin stadigaan sy innerlike ontdek. Hierdie ontdekking van 'n innerlike wêreld gaan gepaard met 'n verskeidenheid van affektiewe en sosiale veranderinge waardeur die kind se wêreldverhouding ook anders daaruit moet sien, omdat hy die wêreld anders belewe (Van Rensburg & Combrink 1980:4)

Dit is duidelik dat die nuwe ontdekking die adolessent affektief uit balans gooi en vandaar die kenmerkende wisseling in sy gemoedslewe. Daarom is dit dan ook dat daar diegene is wat opwelwinge belewe, ander wat onstuimig deur die lewensmuur bars, wat stokkiesdraai, hul skoolwerk verwaarloos, jeugmisdaad pleeg, ensovoorts. Verder is die adolessent die een oomblik opgewek en seker van homself en die volgende oomblik bedruk en onseker. Die een oomblik het hy nood aan sosiale samesyn en die volgende oomblik wil hy alleen wees. Sy gebrek aan selfvertroue word soms agter 'n masker verberg en hy kan baie aggressief optree. Hy is hipersensitief vir teregwysing en kritiek.

1.7.3 Selfmoord

Elke adolessent is besig om sy lewe na die beste van sy vermoë te leef, maar somtyds gebeur onvoorsiene dinge waaraan hy geen aandeel het nie. Ander kere maak die adolessent self foute. Dit veroorsaak spanning wat weer op nuut druk plaas op sy verhoudingslewe, ensovoorts. Wanneer na die verhale van adolessente geluister word, kom 'n mens agter dat die adolessent nie meer kans gesien het om sy verledeverhaal te herformuleer in 'n nuwe beter toekomsverhaal nie. Hy sien selfmoord op daardie stadium van die doodgeloopte lewensverhaal as die enigste opsie.

Die Engelse term *suicide* vind sy oorsprong in die Latynse begrippe *sui* (die eie, self) en *cidium*, afgelei van *caedere* (om te dood) (Meiring 1989:22). Die wesenlike betekenis van selfmoord is dus om jouself om die lewe te bring. Om 'n doelbewuste einde te maak aan jou reis deur die lewe. Weinberg (1970:397) omskryf selfmoord as volg "...the deliberate taking of one's life by self-inflicted injuries or by allowing oneself to be killed. It may be direct or indirect, calculated or impulsive, socially approved or disapproved. In all instances, the individual is the subject who kills and the object who is killed."

Selfmoord word oor die algemeen beskryf as die handeling om jouself om die lewe te bring; die neem van jou eie lewe. Jonker (1966:36) beweer dat selfmoord 'n doelbewuste en voorafbeplande handeling van 'n persoon is, om sy eie lewe te neem. Durkheim (1952:44) beweer dat die term selfmoord in die volgende gevalle gebruik kan word: "to all cases of death resulting directly or indirectly from a positive or negative act of the victim himself, which he knows will produce this result".

Die mees aanvaarbare sienings van selfmoord sluit egter by die van Labuschagne (1987:7) aan wat beweer dat die betekenis van die term

noodwendig gebaseer moet wees op die feit dat dit op die dood moet uitloop. Anders bestaan daar te veel verwarring as die dader se intensies ook nog in aanmerking geneem moet word. Veral die adolessent se intensies kan nie altyd maklik waargeneem of afgelei word nie. In die verband beweer Ackerman (1985:14) dat die intensie by 'n persoon wat 'n selfmoordhandeling uitvoer, dikwels nie is om homself te wil vernietig nie, maar dat die intensies eerder deur dieperliggende psigososiale motiewe soos haat, wraak, skuldgevoelens, vrees en belewinge van die eie waardeloosheid gekenmerk word.

Oosthuizen (1986:37) sou verkies om die begrip 'selfseding' te gebruik eerder as selfmoord. Die agtervoegsel seding dui op afstand doen, of ophef, of tot niet maak. Dit spruit uit die Latynse werkwoord "*cedere*", wat terugtree beteken. Selfseding dui dus op die afstand doen van die self of die eie lewe.

In hierdie verhandeling word aangesluit by die meerderheidsiening oor selfmoord, naamlik dat dit 'n doelbewuste en voorafbeplande handeling van 'n persoon is om sy eie lewe te neem.

1.7.4 Selfmoordpoging

Selfmoord en selfmoordpoging is nie dieselfde verskynsel nie. Durkheim (1951:18) tref die volgende onderskeid: " Suicide is applied to all cases of death resulting directly or indirectly from a positive or negative act of the victim himself, which we all know will produce this result. An attempt is an act thus defined but falling short of actual death".

Talle mense wat selfmoordpogings aanwend, beplan nie altyd dat die dood noodwendig sal intree nie. Die poging tot selfmoord is dikwels net 'n noodroep

om menslike hulp. By sulke mense is daar 'n behoefte om raakgesien en gehelp te word. 'n Selfmoordpoging kan ook beskryf word as 'n bewustelik of onbewustelik gemotiveerde beplanning en optrede met die oog op selfvernietiging, maar waarin die poging misluk as gevolg van faktore buite die beheer van die persoon (de Jager 1993:15). Daar kan nie 'n besliste antwoord gegee word op die vraag of die persoon wat 'n poging tot selfmoord aangewend het, doelbewus sy lewe wou beëindig, en of hy moontlik deur so 'n poging slegs die aandag op homself wou vestig nie.

1.7.5 Selfmoordgedrag

Selfmoordgedrag kan gedefinieer word as "...threats of action or actions which, if carried out, may lead to serious self-injury or death" (Pfeffer 1981:154). Engelbrecht (1981:25) wys daarop dat selfmoordgedrag normaalweg geëvalueer word in terme van twee basiese gegewe, naamlik die voorneme om selfmoord te pleeg en die resultaat van die handeling. Selfmoordgedrag is dan 'n oorkoepelende term, vir onder meer al die voorafgaande nuanses. Dit manifesteer oor die hele spektrum, vanaf oppervlakkige selfmoordgedagtes tot werklike selfmoord.

1.7.6 Depressie

In die literatuur word depressie gedefinieer as die ervaring van gevoelens van neerslagtigheid, pessimisme of bedruktheid (Louw & Van Jaarsveld 1989:67; Van Ree & Goedhart 1989:27). Depressie kan ook gepaard gaan met gevoelens van hulpeloosheid, wanhoop en eensaamheid. Verder gaan depressie gepaard met 'n verlies van lewensvreugde, sosiale onttrekking, 'n verlaagde of ongunstige selfkonsep en 'n vermindering in konsentrasievermoë

(Louw & Van Jaarsveld 1989:168). Daar word beweer dat sulke gevoelens gewoonlik die gevolg van 'n verlies van die een of ander aard is (Louw & Van Jaarsveld 1989:167).

1.7.7 Selfmoordgeneigdheid

Selfmoordgeneigdheid word toegeskryf aan 'n persoon wat tekens toon wat daarop dui dat hy tot 'n selfmoorddaad kan oorgaan (Meiring 1989:30). Van hierdie tekens sluit byvoorbeeld die volgende in: 'n ernstige depressiewe houding, die koestering van selfmoordgedagtes en herhaalde selfmoorddreigemente.

1.7.8 Selfmoorddreigement

Weiner (1970:219) sê die volgende oor selfmoorddreigemente: “ Although threats of suicide refer to the individual's open acknowledgement of his intention to make a suicidal attempt, this threat as well as any actual attempt which may follow may be a gesture used for manipulative purposes, or it may indicate the person's serious intention to do away with himself”. Dit dui op 'n persoon wat te kenne gee dat hy dit oorweeg om selfmoord te pleeg. Hierdie dreigement kan op verskeie wyses openbaar gemaak word hetsy verbaal of deur daad.

HOOFSTUK 2

AKSIEVERHALE OOR ADOLESSENTE SELFMOORD EN SELFMOORDGEDRAG

2.1 Inleiding

Gebasseer op hoofstuk een waarin ek myself geposisioneer het ten opsigte van die navorsing, is dit noodsaaklik om by die aksieverhale van adolessente met selfmoordgedrag te begin. Hierdie is “rou verhale”, dit is die verhale van die nou, die onmiddellike. Dit is soos die adolessent dit beleef, die harde werklikheid. Hier is geen interpretasies van die terapeut of pastor se kant af nie. Net die adolessent se verhaal is aan die woord. Die doel van die verhale is om ‘n mens te betrek om meer uit te vind oor die verhaal asook om die aanleidende faktore tot die noodverhaal, te ondersoek. Hierdie aksieverhale sluit die probleem in, maar dit is ook meer. Dit gaan oor die nou van die verhaal. Volgens Lamott (1995:62) moet hierdie verhale ‘n mens so intrek dat jy graag meer wil weet.

In die hoofstuk word die verhale soos dit deur die adolessent vertel is, neergeskryf. In die daaropvolgende hoofstukke sal die storie-ontdekking en storie-ontwikkeling plaasvind vanuit die aksieverhale van hierdie en nog ander adolessente.

2.2 Daleen se verhaal

Daleen se ouers het haar na my toe gebring nadat sy herhaaldelik probeer selfmoord pleeg het. Daleen kon nie ophou praat toe sy eers begin nie. “Ek is moeg, ek wil nie meer nie, ek kan nie meer aangaan nie. Ek wil net my ore toedruk my oë toemaak en slaap. Ek wil so lank slaap dat ek nooit meer wakker word nie en indien ek wakker word moet dit by ‘n beter plek wees, ‘n plek waar daar rus en vrede is. Die Bybel sê mos dat daar in die hemel rus en vrede sal wees. Dit sal vir my wonderlik wees om daar uit te kom. As die kinders net wil ophou om my te spot, sal dit ook beter gaan, dan sal ek miskien kans sien om weer aan te gaan met die lewe. Ek het nie vriende nie. By die skool loop almal draaie om my, omdat hulle bang is hulle word as een van my vriende gesien. Ek het tog nie gevra vir die siekte nie. Die Here is eintlik baie onregverdig teenoor my. Ek sal hom eendag vra hoekom hy dit toegelaat het. As die mense my net ‘n kans wil gee, ek is so moeg ek soek net ‘n blaaskans. Wel dit lyk asof dit nie vir my beskore is nie, daarom wil ek maar my eie blaaskans skeep. Oom, ek is regtig moeg vir alles. Ek kan nie meer aangaan nie. Ek het al baie foute in my lewe gemaak en ek weet ‘n mens kan dit nie kansleer nie. Dit het gebeur. Hierdie siekte is nie my skuld nie. Ek dra ook nie meer die rugstut nie. Ek is sommer lus en verbrand die ding. Dit het my al die spot besorg.”

2.3 Gerda se verhaal

“Oom ek voel eintlik baie skaam om vandag hier te sit. Ek wou nie kom nie, maar my ma het my gedwing. Wel ek moet seker maar praat. Oom het seker by my ma gehoor dat dinge nie goed gaan in ons huis nie. My ma en pa baklei baie en ek moet alles in die huis doen. Ek kry nie tyd van my eie nie. Ek is nie die ma in die huis nie, ek is nog ‘n kind. Ek wil ook dinge doen wat ander

kinders doen. Ek wil ook saam met my vriende kuier. Ek wil beslis nie elke middag staan en kos maak nie. Ek het al verskeie kere vir my ma gesê dat dit nie my werk is om al die kos in die huis te maak nie. Ek het ook al vir haar gesê dat sy haar plig as ma moet begin nakom. Dit was toe dat sy vreeslik op my begin skree het, sy het my verskriklik sleg gesê en dit onder my aandag gebring dat sy my nooit wou gehad het nie. Wel ek het net genoeg gehad. Dis toe dat ek die swembadsuur neem en dit voor almal gaan drink het. Hulle dink mos nie veel van my nie, veral my ma. Ek wou haar wys dat ek uit haar lewe sal weggaan. Wel ek kan nie meer in daardie huis bly nie, iets sal moet verander, dit maak my dood om daar te bly”.

2.4 Erik se verhaal

Erik is 16 jaar oud, sy pa is agt maande gelede oorlede. Sy ma het aan my vertel dat Erik nie oor sy pa se dood kan kom nie, dat hy al verskeie kere gesê het dat hy saam met sy pa wil wees, want die lewe is nie lekker sonder sy pa nie. Erik en sy pa het 'n baie hegte verhouding gehad, hulle het gereeld saam gaan visvang en jag. Sy pa se dood was vir hom 'n groot skok. Niemand so na aan hom het nog gesterf nie. Hy was baie afhanklik van sy pa. Hy sien nie kans om die lewe aan te pak sonder sy pa nie, wie gaan nou vir hom al die raad en advies gee? Erik wou nie gehad het dat sy ma aan enige iets van sy pa moet raak nie, sy ma mag ook nie sy pa se klere weggepak het nie. Erik het die afgelope ses maande verskeie kere probeer selfmoord pleeg.

2.5 Susan se verhaal

Susan, 'n veertienjarige adolessent wie se selfmoordpoging misluk het – nou is sy blind en sy kan glad nie proe nie – het gedink dat niemand haar kan

verstaan nie. Vir die soveelste keer dink sy terug aan die spesifieke dag in die klas. Die onderwyseres het haar 'n vraag gevra oor puntuasie. Sy kon dit nie beantwoord nie en die onderwyseres het buite verhouding met haar geraas, totdat sy in trane uitgebars het voor almal. Dit was vir haar 'n vernedering, want "in st. 6 huil mens nie meer in die klas nie". Die volgende dag het sy toets geskryf en sy het 22% gekry. Dit het vir haar dieselfde gevoel as in st. 4 toe sy 'n hele paar vakke gedruip het. Dit wou sy nie oor hê nie: nie nog 'n jaar soos in st. 4 nie. Sy het ook waterpokkies gehad en moes gevolglik lank uit die skool wegbly. Toe 'n onderwyseres haar beskuldig het dat sy stokkiesgedraai het, sê sy: "Dit het vir my gevoel asof al die onderwysers op my gepik het. Ek het by my ma gaan kla en sy is hoof toe. Die volgende dag het die onderwysers hardop in die klas agter haar laat aansê: Ek is nie bang vir jul ma's nie. Die ergste was dat my maats my gelos het". Na hierdie insidente was Susan stil, teruggetrokke en eensaam. Sy het die middag na die hoofslaapkamer gestap, by die bed gekniel en die geweer vasgehou en die sneller effens getrek.

2.6 Anton se verhaal

Die bloedrooi Anton het vertel dat hy regtig moeg is vir die lewe. Hy sien glad nie meer kans om aan te gaan nie. Hy is nou al 17 jaar oud en hy sal van nou af self besluite neem. Volgens hom is daar in elk geval niemand wat meer vir hom omgee nie. Sy pa en ma is geskei toe hy 6 jaar oud was. Daar was tot op hede die een hofspraak op die ander oor hom. Pa het toesig en beheer oor Anton, terwyl ma dit wou gehad het. Anton was die speelbal tussen sy ma en pa. Anton sê dat hy soos 'n sokkerbal voel. Hy en sy pa kan al van kleintyd af nie oor die weg kom nie. Sy ma woon baie ver en hy sien haar miskien een keer per jaar. Sy pa en stiefma het nie baie geduld met hom nie. Sy stiefma kan hom nie verdra nie. Sy pa gee glad nie vir hom om nie. Hy los hom

gereeld naweke in die koshuis en sy verskoning is dat hy nie petrolgeld het om Anton by die koshuis te gaan haal nie. Anton se meisie het sopas met hom uitgemaak. Dit voel vir hom asof niemand meer daar is vir hom nie. Hy voel leeg en moeg. Hy het nie meer lus om aan te gaan met die lewe nie. Hy wil iemand aanrand dan sal hy dalk beter voel. (Anton is fisiek baie sterk). As sy pa hom nie naweke kom haal nie gaan hy na sy vriend se huis toe vir die naweek . Dit het al hoe meer begin gebeur. So baie keer dat hy al sy eie kamer het by sy vriend se huis het. Anton sê hy het gedink dat hy maar weer op sy eie kan aangaan en al sy emosies en probleme self uitsorteer soos voorheen, maar hierdie keer het hy nie die krag daarvoor nie. Hy het iemand nodig, daar is niemand belangrik in sy lewe nie. Dit voel asof niemand meer vir hom omgee nie. Nie eens sy meisie nie, omdat sy met hom uitgemaak het. Hy voel verlate. Alles voel so leeg en nutteloos.

2.7 Ann se verhaal

Ann is 'n 17-jarige meisie vir wie die lewe op 'n dag net te veel geword het. Sy het baie drome en ideale vir haarself gehad, maar daardie middag het daar iets in haar gebreek en sy het net swart voor haar gesien. Sy het niks gehoor nie. Alles was te laat. Ann het van die derde verdieping van 'n gebou afgespring omdat alles te veel geraak het. Na die gebeurtenis het ek en Ann 'n lang gesprek in die hospitaal gehad en daarna weer in my spreekkamer. "Oom ek weet dit was 'n baie dom ding om te doen. Dit was my eie keuse, niemand het my gedwing om dit te doen nie, ek het self besluit om te spring. Vandag is ek bitter jammer dat ek dit gedoen het. Ek sal nie weer dieselfde wees nie, my rug het baie seer gekry. Gideon maak my mal, dis seker tot 'n mate sy skuld. Hy is slap, in krisistye laat hy 'n mens in die steek. Vyf minute van plesier vir hom het my 'n ewigheid se verdriet besorg. Ek was swanger en hy gaan foeter met ander meisies rond, drink hom dronk en dan wil hy ewe

skielik niks meer met my te doen hê nie. Dit was toe dat alles net te veel geword het. My toekoms was nie meer soos wat ek gedink het dit sal wees nie. Daar is ook niemand met wie ek kon praat nie, ek wou praat maar met wie? Daar is so baie dinge wat in my kop draai. Die kind wat ek verloor het, ek wil graag met Gideon oor die kind praat, ek moet weet hoe hy daarvoor voel. Wat gaan almal van my dink as hulle hierdie dinge moet uitvind. Almal gaan vir my vra hoekom het ek nie eksamen geskryf nie. Ek sal al hierdie dinge moet uitsorteer.” Hierdie is slegs ’n verkorte weergawe van ons gesprek. In die volgende hoofstukke sal daar weer by die inligting en ander meer relevante inligting stilgestaan word.

Uit hierdie aksieverhale is dit duidelik dat selfmoord en selfmoordgedrag wel onder adolessente voorkom. Nie een se verhaal is dieselfde nie, elkeen se omstandighede verskil. Die rede hoekom daar vorige pogings was verskil van persoon tot persoon. Uit die paar verhale is dit duidelik dat daar baie pyn en hartseer binne ’n adolessent met ’n doodgeloopte lewensverhaal is.

Statistiek sal ook vir ’n mens die probleem van adolessente selfmoord en selfmoordgedrag op die tafel kan plaas. Dit sal harde feite wees. Te midde van die feite bly die adolessent steeds net ’n nommer en word die verhaal nie aangehoor nie. Statistiek kan baie koud en klinies wees. Statistiek is gesiglose mense, mense sonder name en agtergrond. Verhale van adolessente met selfmoordgedrag gee ’n gesig aan die statistiek. Dit laat ’n mens met ander oë na sulke adolessente kyk. Die aanhoor van hulle verhale laat ’n mens vra na meer, na die ontdekking en ontwikkeling van beter alternatiewe vir die adolessent. Verhale betrek jou by die taalwêreld en die leefwêreld van die adolessent.

Hierdie was slegs enkele van die verhale wat my belangstelling begin prikkel het. Dit het my laat begin vra hoekom en waarom. Watter moontlike

agtergrondverhale lê verskuil binne die aksieverhale van hierdie en ander adolessente met selfmoordgedrag? In die volgende hoofstuk word die aksieverhale verder ontgin deurdat daar deur middel van agtergrondverhale vanuit die literatuur en gesprekke met adolessente verdere ondersoek ingestel word na adolessensie as unieke ontwikkelingsfase. Om die aksieverhale ernstig op te neem en verder te ontgin is om moontlikhede te skep vir 'n nuwe nou vir die toekoms. Wat verder in die navorsing opgeteken is, is 'n ontdekkingsreis waarop ek as navorser en my navorsingsgenote (adolessente) opgegaan het.

HOOFSTUK 3

AGTERGRONDVERHALE OOR DIE ADOLESSENT

“For all over the world a new age is struggling to be born, an age in which all children can grow up in families and all adolescents can have time to become individuals who are able to meet the demands of a full adult life. In this new age, in which adolescents need not be forced to become mothers and fathers and grow old before their time, we can set a new value on adolescence of the mind and spirit. In a society in which no one will be forced into a premature adulthood, many people will remain adolescents all their lives, following a vision that is not yet clear, puzzling over a theory that is not yet fully formulated, attempting to create in sound or in colour, in meditation or in prayer, in the laboratory or in the library, in the halls of government or in the councils of the nations something as yet unknown.”

(Forisha-Kovach 1983:14)

3.1 Inleiding

In hoofstuk twee is daar in kort stilgestaan by die aksieverhale van adolessente met selfmoordgedrag. Voortvloeiend hieruit word daar verder nagevors oor wie en wat 'n adolessent is. Dit is een van die vrae wat by my opgekom het tydens die aanhoor van die verskillende aksieverhale. In hierdie hoofstuk sal relevante literatuur hanteer word as agtergrondverhale oor die adolessent. Die doel van die hoofstuk is om 'n dikker beskrywing (Browning 1991:58) van die adolessent met selfmoordgedrag te kry en om

vas te stel of die lewensfase waarin die adolessent hom bevind nie dalk 'n bydraende faktor is in selfmoord en selfmoordgedrag nie. Die agtergrondverhaal wil die aksieverhaal teen die huidige dominante sosio- en kulturele verhale en diskoerse van die dag plaas, waarin hierdie adolessente sy lewensverhaal leef. Hoofstuk drie is dus 'n voortsetting van die ontdekkingsreis wat deur die aksieverhale in hoofstuk twee geaktiveer is.

Volgens oorlewering was daar eenmaal 'n Indiaan wat 'n eier uit 'n arend se nes gesteel het en dit tussen die eiers van 'n kalkoen geplaas het. Toe die eiers uitbroei, het die kalkoene om die nes saamgedrom en hulle verkyk aan die lelike afwyking tussen hulle. Die "afwyking" het saam met die ander kalkoenkuikens grootgeword. Sy vlerke was anders as die van die kalkoene, maar niemand het hom geleer om dit te gebruik nie. Omdat hy niks anders geken het nie, het die arend soos die kalkoene op die grond rondgeskrop vir kos. Eendag het 'n arend bokant hulle verbygevlieg. Hoe het die misplaaste arend nie gewens dat hy kon vlieg soos die pragtige voël daarbo nie! Die kalkoene het gelag en gesê: "Jy is 'n kalkoen en 'n kalkoen kan nie vlieg nie!" Maar die begeerte om te kan vlieg, het gegroei. Diep binne-in het hy geweet hy is besig om iets belangrik in sy lewe mis te loop en dit het hom miserabel laat voel. Hy is nooit soos die ander kalkoene gekies om op die spyskaart van 'n feesdag of belangrike geleentheid te verskyn nie. Hy het net aanhou leef met sy onvervulde droom om te kan vlieg (Van Niekerk & Van der Spuy 1998:26).

Iets in hierdie verhaal is ook waar van sommige adolessente se belewenis van hulself. In plaas daarvan om hoog in die skoon bergwind rond te sweef, ploeter hulle dikwels doelloos in die stof rond. Ons sien dit in die stygende statistiek van tienerselfmoord, jeugmisdad, tienerswangerskappe en vigs. Wat is dit wat die adolessente meen hulle ontbeer? Watter worsteling,

onsekerheid en frustrasie ondervind hulle? Waarna soek hulle? Wat maak hulle opstandig?

Na aanleiding van bogenoemde paragraaf is dit belangrik om te besef dat die adolessent in 'n baie unieke lewensfase is. 'n Lewensfase wat nie altyd maklik is nie, 'n lewensfase wat nie noodwendig kummervry is nie, 'n lewensfase waarin baie vrae gevra word. Net soos die arendskuiken hierdie intense behoefte in hom gehad het om te vlieg en die gevoel begin kry het dat hy nie tuis hoort waar hy tans is nie, so wonder en worstel baie adolessente tydens die unieke lewensfase waarin hul hulself bevind. Dit is belangrik om in die studie ook terug te gaan om die verhaal van die ontwikkeling van hierdie unieke lewensfase (adolessensie) aan te hoor en wat tydens die fase met 'n mens plaasvind.

Indien die aksieverhale van hoofstuk twee bestudeer word kan 'n mens agterkom dat hierdie adolessent beslis in 'n unieke fase is. Dit handel nie net oor die feite of die inligting nie, maar oor die ervaring van hierdie adolessente. Hulle ervaring van wat met hulle liggame, en op verskeie ander vlakke gebeur is somtyds vir hulle problematies. As deel van my ontdekkingsreis is dit belangrik om die fase te ondersoek.

Die konsep van adolessent is eerste volledig ontwikkel en algemeen bekend gemaak deur G. Stanley Hall se monumentale twee volume studie genaamd *Adolescence*, wat in 1904 gepubliseer is (Forisha-Kovach 1983:15). Daar is baie beskrywinge van die begrip 'adolessent' dat dit belangrik is om eerstens die oorspronklike betekenis en woordstam na te vors voordat daar vanuit 'n bepaalde perspektief na die begrip gekyk en dit omskrywe kan word.

Die begrip 'adolessensie' is afgelei van die Latynse woord "adolescere", waar die voorsetel "ad" beteken "na", terwyl "olescere" beteken "om te groei". Die

begrip adolessensie beteken dan letterlik om na volwassenheid te groei of te ontwikkel (Van Rensburg & Landman 1986:4).

Vir beide die adolessent asook die ouers is die adolessente tydperk, een van opgewondenheid asook angstigheid, 'n tydperk van blydschap maar ook een van probleme, 'n geleentheid om meer te ontdek en 'n tydperk om te breek met die verlede en tog steeds die "kindergedrag" voort te sit. In kort is hierdie 'n verwarrende en soekende tydperk van 'n mens se lewe.

Gedurende hierdie tydperk vind daar verskeie veranderinge plaas. Die sigbaar opvallendste is die fisiese van die adolessent wat verander. Hormone begin meer aktief raak en die gevolg daarvan is dat die adolessent anders begin lyk. In aansluiting hierby beïnvloed die hormone en die verandering in fisiese voorkoms die adolessent se emosionele toestand en funksionering. Die adolessent raak bewus van nuwe gevoelens wat begin posvat. In kombinasie met die veranderende sosiale invloede soos onder andere groepsdruk en die invloed van die media, raak die adolessent gou betrokke in heteroseksuele verhoudings (Louw et al. 1998:388).

Hierdie fisiese, psigologiese en emosionele veranderinge word verder gekompliseer deurdat die adolessent ook kognitiewe veranderinge ondergaan. Die adolessent begin anders dink en redeneer. Vir eers was hy as jonger kind as gevolg van sy redenasievermoë in staat om waarskynlik te dink dat as hy 'n gelukkige gesinslewe het dan is dit dieselfde met al die ander kinders. Ander moontlike senario's word nie beredeneer nie, hoewel die adolessent die vermoë ontwikkel om hipoteties en abstrak te dink oor die realiteite van die lewe. Waar dit eers gegaan het oor "wat is" gaan dit nou ook oor "wat as". Die adolessent beredeneer alles in die hele wêreld vanuit "wat as" (Louw et al. 1998:388).

Vir beide psigologiese en sosiologiese redes word die klem van die adolessent se behoeftes en probleme homself of haarself. Die adolessent begin te vra wie sy is, wat gaan al hierdie veranderinge aan my doen? Wat gaan ek word? Is ek nog dieselfde persoon as wat ek dink ek is? Te midde van al hierdie vrae en onsekerheid asook druk van hulle ouers, groepsdruk en die invloed van die media, moet hierdie adolessent die reis voortsit na volwassenheid. Sy moet oor 'n paar jaar 'n selfversekerde, gedetermineerde, doelgerigte en volwassene in haar beroepslewe wees, anders is sy niks werd nie. Al hierdie druk wat sy in haar gedagtes dra, veroorsaak vir die 'sin soekende' adolessent baie probleme. Somtyds soveel dat dit nie meer die moeite werd is om te lewe nie aangesien sy nie weet of sy die mas van die samelewingsdruk gaan opkom nie. Dis dan wanneer alles te veel raak en die hoop op die toekoms bleek is dat adolessente hulle eie lewens neem. Selfmoord gee somtyds vir hulle 'n mate van sekerheid, want hulle doen iets doelgerig en is nie meer soekend nie.

3.2 Sienings van vroeë adolessensie as ontwikkelingstadium

3.2.1 Historiese verhaal oor die heersende siening van adolessensie

Tot en met 1700 het ons voorvaders slegs twee fases in die lewe van die mens erken naamlik, die kind en die volwassene. Alhoewel die fase van adolessensie nie erken was nie, is daar wel van die kenmerke wat vandag se adolessente identifiseer. Socrates, die Griekse filosoof het gekla dat die jongmense hom irriteer, dat hulle altyd teen hulle ouers is en dat hulle te veel eet. Aristoteles, wat Plato se student was het die volgende gesê oor die jongmense "...whatever they desire they are prone to do. Of the body desires the one they let govern them most is the sexual; here they lack self-control...they carry everything to far: they love to excess, they hate to excess -

and so in all else. They think they know everything...they are fond of their friends, intimates..." (Jaffe 1998:11-12).

Met die verloop van tyd het baie van die mense daarop begin aandring om nie die jongmense te vroeg bloot te stel aan die volwasse lewe nie en hulle eerder langer "suiwer" te hou van korrupsie en geweld. Dit het aanleiding gegee daartoe dat die kinders nie meer soos jong volwassenes behandel is nie. Daar is meer aandag aan die kind se opvoeding gegee. In die begin het kinders van verskeie ouderdomme dieselfde onderrig gekry, maar met die verloop van tyd is die ouderdomme geskei en dit het deels aanleiding gegee tot die erkenning van die adolessente fase (Jaffe 1998:12).

Dit was deels as gevolg van G. Stanley Hall se pionierswerk op hierdie terrein dat adolessente vandag wetenskaplik bestudeer word. "Hall depicted adolescence as an important and interesting period of life, but one rooted in storm and and stress" (Jaffe 1998:35). Vandag beskou ons adolessente as mense wat ontdekkend en eksperimenteel met die lewe omgaan in die proses om hulself te vind.

3.3 Huidige grense van adolessensie

Die voorafgaande historiese verhaal oor adolessente het gelei tot die heersende siening rakende die afgrensing van die adolessente fase. Ten spyte van die voorafgaande historiese verhaal heers daar steeds verskillende menings en opvattings oor wie en wat 'n adolessent is. 'n Enkelbeskrywing is dus 'n haas onbegonne taak. Ouers het adolessente al skertsend beskryf as:

- iemand wat hom honger slaap en wakker eet;
- 'n vreemde verskynsel met eienaardige idees oor musiek, haarstyle, kleredrag en die waarde van geld.

Ander meen adolessensie is 'n sonskynperiode of blomtydperk in 'n kind se lewe en die “tyd van die dromer”. Dit is 'n tyd van wonderlike ontdekkings en baie pret. Aan die anderkant is die adolessent egter onseker oor homself. Die volgende gedig van 'n adolessent, getitel “Om groot te word”, is 'n voorbeeld van 'n adolessent se selfsiening. In die eerste strofe skryf die dogter:

*Om groot te word
is so tussenin.
Grootmensdinge is nog ver
kinderdinge word min.*

Sy sluit so af

*Nou's ons tussenin,
vals noot,
want: ons word groot.
(Barnard: 1985:30)*

Die gedig beskryf 'n sekere aspek van die adolessente fase baie goed naamlik, om in die pylvak tussen kindwees en volwassenheid te beweeg. Die oorgang van afhanklikheid na onafhanklikheid geskied weliswaar nie sonder hindernisse nie.

Die aanvangsouderdome wat vir adolessensie as ontwikkelingstadium gegee word, wissel tussen 11 en 13 jaar, terwyl die einde van adolessensie tussen 17 en 21 jaar aangedui word. Aangesien die ouderdomsgrense vir die afbakening van adolessensie wissel, is dit beter om die adolessente ontwikkelingstadium met verwysing na spesifieke fisiese en sielkundige ontwikkelingskenmerke asook sosio-kulturele norme te beskryf as bloot op

grond van kronologiese ouderdom. So beskou, kan gesê word dat adolessensie tydens puberteit 'n aanvang neem – dit wil sê wanneer die ontwikkeling van geslagsrypheid plaasvind (Louw et al. 1998:388). Die einde van adolessensie word deur minder opvallende eienskappe soos die volgende gekenmerk:

- **Sosiale rolle:** In sekere Westerse, tegnologies ontwikkelde en stedelike samelewings waar individualisme en onafhanklike gedrag beklemtoon word, eindig adolessensie wanneer die individu ekonomies onafhanklik funksioneer. Wanneer die persoon sekere volwasse rolle begin vervul (Louw 1998:388). Daar moet egter besef word dat hierdie baie kultuurgebonde is en nie noodwendig die norm nie.
- **Sielkundige eienskappe:** Volgens Louw et al. (1998:389) eindig adolessensie vanuit 'n sielkundige perspektief wanneer die persoon redelik seker van sy identiteit is, emosioneel onafhanklik van sy ouers is, 'n persoonlike waardestelsel ontwikkel het en in staat is om volwasse vriendskaps- en liefdesverhoudings aan te knoop.
- **Wetlike bepalings:** In Suid Afrika eindig adolessensie wetlik op die ouderdom van 21 jaar, wanneer die noodsaaklikheid van ouerlike toestemming verval en die persoon vir wetlike kontrakte verantwoordelik gehou kan word (Louw et al. 1998:389).

Wanneer daar na vandag se samelewing gekyk word, besef 'n mens dat die riglyne vir adolessensie nie meer so helder soos voorheen is nie. Puberteit begin veel vroeër en adolessente bly langer ekonomies afhanklik van hulle ouers as gevolg van verdere na-skoolse studies (Louw et al. 1998:389). Daarom dat daar steeds verskeie outeurs is wat neig om adolessensie met verwysing na drie fases te beskryf:

- Vroeë adolessensie, tussen ongeveer 11 en 14 jaar
- Middel adolessensie, tussen ongeveer 14 en 18 jaar
- Laat adolessensie, tussen ongeveer 18 en 21 jaar.

3.4 Ontwikkelingskenmerke van die adolessent

3.4.1 Inleiding

Adolessensie is 'n onderskeibare ontwikkelingstadium in die lewensloop van die mens en word onderskei deur fisieke en psigiese veranderings asook sekere gedragswyses en take wat meer oorheersend en tipies is van die stadium.

In die algemeen word die ontwikkeling van 'n persoon in 'n sekere stadium bepaal deur groei, ryping en leer wat in die persoon plaasvind gedurende 'n sekere tydvak. Die term groei verwys na fisieke en psigiese veranderings wat 'n toename in grootte, kompleksiteit en kwantiteit van die liggaamlike en geestelike attribute tot gevolg het. Die term ryping verwys weer na die ontplooiing van vooraf geprogrammeerde genetiese eienskappe en die potensiaal van die persoon, terwyl die term leer verwys na die psigiese veranderings wat plaasvind as gevolg van omgewingsinvloede (Erasmus 1991:118).

In elke lewensfase is daar dus ontwikkelingstake wat suksesvol afgehandel moet word ten einde geluk te veroorsaak. In die groei tot volwassenheid het die adolessent te doen met verskeie ontwikkelingstake. Thom (1990:396) beklemtoon die volgende ontwikkelingstake in die moderne Westerse samelewing, wat deur die adolessent bemeester moet word:

- Aanvaarding van liggaamlike voorkoms.
- Ontwikkeling van die manlike of vroulike geslagsrol.
- Aanknoop van heteroseksuele verhoudings.
- Ontwikkeling van sterk emosionele bande met die ander persoon.
- Voorbereiding vir die verantwoordelikhede binne die eie huwelik en gesin.

- Ontwikkeling van onafhanklikheid van die ouers en ander volwassenes.
- Ontwikkeling van 'n eie identiteit.
- Ontwikkeling van sosiaal-verantwoordelike gedrag.
- Aanvaarding van aanpassing binne sekere groepe.
- Ontwikkeling van intellektuele vaardighede.
- Beroepskeuse.
- Voorbereiding tot ekonomiese onafhanklikheid.
- Ontwikkeling van 'n eie waardestelsel wat verband hou met 'n realistiese, wetenskaplike wêreldbeskouing.
- Ontwikkeling van morele begrippe en waardes wat as riglyn vir die lewe kan dien.
- Ontwikkeling van 'n eie lewensfilosofie.

Die suksesvolle voltooiing van die ontwikkelingstake het tot gevolg dat die individu ver genoeg sal wees met die lewe en sal ontwikkel tot 'n gelukkige volwassene.

Vervolgens word die kenmerke van ontwikkeling en faktore wat aanpassing by ontwikkelingsveranderinge beïnvloed, kortliks genoem alvorens die spesifieke ontwikkelingskenmerke van die adolessent bespreek word (Gerdes 1988).

- In hierdie fase neem liggaamlike en psigologiese funksionering en groei plaas. Later neem die tempo daarvan af.
- Die ontwikkeling van fisieke, emosionele, sosiale en intellektuele vaardighede en funksies geskied nie volgens dieselfde tempo nie. Fisieke groei is dikwels gedurende die puberteitsjare vinniger as emosionele ontwikkeling.
- Ontwikkeling vertoon gewoonlik 'n bestendige patroon van opeenvolging. Die een ontwikkelingsstadium volg gewoonlik op 'n ander ontwikkelingsstadium.

- Alhoewel daar 'n sekere patroon van opeenvolging tussen onderskeie ontwikkelingsstadia voorkom, is daar nie noodwendig kontinuïteit van gedrag van die een stadium na die ander stadium nie. Sekere persoonlikheidsstrekke vertoon groter kontinuïteit as ander oor verskillende stadia heen.
- 'n Verdere belangrike kenmerk van ontwikkeling is dat elke persoon op sy eie, unieke tempo ontwikkel en dat elke persoon oor unieke ontwikkelingsmoontlikhede beskik. Op hierdie terrein is dit baie gewaagd om met veralgemenings te werk en derhalwe moet daar met groot versigtigheid omgegaan word daarmee.

Die mate waartoe die adolessent hom kan aanpas by die ontwikkelingsveranderinge wat tydens adolessensie voorkom kan onder andere deur die volgende faktore beïnvloed word (Gerdes et al. 1988):

- Die tyd waarin die ontwikkeling voorkom en die mate van gereedheid vir die ontwikkeling kan die adolessent se aanpassing by ontwikkelingsveranderinge beïnvloed. Vroeë puberteit en laat puberteit kan byvoorbeeld 'n invloed uitoefen op die adolessent se siening van die veranderinge.
- Die adolessent se verwagtinge van hierdie ontwikkelingsstadium wat aan hom oorgedra word deur die gemeenskap of bepaal word deur sy eie toekomsverwagtinge, kan sy aanpassing positief of negatief beïnvloed.
- Ondersteuning van ander en die wete dat ander ook sodanige veranderinge ervaar, kan die adolessent help om sy liggaamsveranderinge te aanvaar.
- Die betrokke persoonlikheidsattribute soos kognitiewe rypheid, buigsaamheid, selfaanvaarding en selfagting het ook 'n invloed op die adolessent se aanpassing. 'n Innerlike gevoel van sekuriteit stel die adolessent in staat om uiterlike onsekerhede die hoof te bied.

3.4.2 Fisiese ontwikkeling van die adolessent

Die liggaamlike ontwikkeling tydens adolessensie kan as sentrale gebeure van hierdie ontwikkelings tydperk beskou word. Dit bepaal in 'n hoë mate die beginpunt van adolessensie en dit bly ook vir 'n hele aantal jare 'n sterk fokuspunt aangesien dit fisies waarneembare gevolge het.

Soos reeds voorheen vermeld moet in gedagte gehou word dat die groei van persoon tot persoon sal verskil. Die liggaamlike ontwikkeling en die wyse waarop dit geskied is hoofsaaklik geneties bepaal. Tog is daar verskeie eksterne faktore soos 'n gebalanseerde dieet, goeie mediese versorging en ander faktore wat 'n rol speel in die ontwikkeling van die adolessent.

- **Lengte groei en gewigstoename**

Die vinnige groeiperiode wat so dikwels aan adolessensie toegeskryf word, neem sy aanvang reeds voor puberteit. Dogters begin hulle versnelde groei tussen 8,5 en 11,5 jaar met die hoogtepunt omstreeks 12,5 jaar en hulle bereik hulle volwasse lengte tussen 15 en 18 jaar. Die seuns se versnelde groei begin meestal tussen 10 en 15 jaar met die hoogtepunt op 14 jaar. Hulle bereik hulle volwasse lengte tussen 17 en 18 jaar. Dit is eindelijk deur die hele adolessensie dat die dogter die seun met sowat twee jaar vooruit is wat betref, verstandelik, liggaamlik, emosioneel en geestelik. Mettertyd haal die seuns die dogters in. Hierdie ongelykheid in die ontwikkeling het veral sosiale implikasies. Dit mag soms tot groot ongemak aanleiding gee wanneer die twee geslagte van dieselfde ouderdom met mekaar in aanraking kom, veral wanneer dit om uiterlik waarneembare verskille soos gewig en lengte gaan. In die tydperk van lengte groei word die verhouding tussen lengte en gewig mettertyd uitgebalanseer. Aanvanklik is daar dikwels 'n tydperk wanneer die

adolescent buite proporsie blyk te wees en werklik ook is. Sekere liggaamsdele soos die hande, voete, arms en bene groei vinniger as die lyf sodat die adolescent die voorkoms en lompheid van 'n vulletjie mag vertoon. Alhoewel die verskillende liggaamsdele teen verskillende tempo's groei, word die algemene liggaamsverandering bepaal deur die tyd van geslagsrypheid (Erasmus 1991:123).

Hierdie is vir die adolescent 'n moeilike tydperk. Sy liggaamsbeeld is vir hom totaal onaanvaarbaar. Sy spierbeheer is soms onvoldoende, sodat hy teen alles stamp. As gevolg hiervan is hulle baie selfbewus en dikwels 'n teiken van ander se spot. Gelukkig gaan hierdie tydperk verby en sy lyf groei dienoreenkomstig en neem volwasse proporsies aan. Die skouers word breër, die meisies se heupe verbreed en spiere ontwikkel. Ook die kop en veral die gesig se finale vorming vind nou plaas, sodat die adolescent teen die sewentiende tot negentiende jaar uiteindelik weet hoe sy uiterlike volwasse persoon daarna uitsien (Boshoff 1976:23).

- **Seksuele ontwikkeling**

Geslagtelike rywording is so 'n sentrale kenmerk van adolessensie dat dit vir baie mense feitlik sinoniem blyk te wees. Biologies gesproke word adolessensie dan ook ingelui met die aanvang van die puberteit of geslagtelike rywording veral vanaf daardie oomblik, wanneer die adolescent emosioneel op hierdie veranderinge begin reageer. As gevolg van 'n ingewikkelde proses van hormoonafskeidings begin die geslagsorgane tot geslagsrypheid ontwikkel en word ook die uiterlike geslagskenmerke mettertyd sigbaar (Boshoff 1976:24).

Hierdie ontwikkeling vind plaas tydens die vroeë adolessensie en, afhangende van die voorbereiding wat die adolessent ontvang het ten opsigte van hierdie verandering, ervaar hy dit of as 'n natuurlike gebeure, self een waarna uitgesien word, of as 'n skokkende gebeure wat moeilik verwerk word. Dit bly in elk geval vir die adolessent 'n groot aanpassing om sy vertroude kinderliggaam te verloor en met 'n nuwe, steeds veranderende liggaam te moet saamleef (Boshoff 1976:25).

Teen die einde van puberteit is daar ook 'n verandering in stemhoogte by beide, seun en dogter, as gevolg van die vergroting van die larinks en die stembande. Geslagtelike rypheid is voltooi, wanneer die seun die eerste saadstorting ervaar en naamlik gewoonlik in die vorm van onwillekeurige nagtelike saadstortings van tyd tot tyd. By die dogter is die eerste maandstonde die aanduiding van geslagtelike rypheid. Hierdie het tot gevolg dat hulle die lewe meer as ooit van tevore of ooit daarna liggaamlik beleef (Boshoff 1976:26).

- **Aanpassingsprobleme wat kan ontstaan as gevolg van die fisieke ontwikkeling van die adolessent**

Die veelvuldige en ingrypende veranderings wat die adolessent ondergaan kan daartoe bydra dat adolessensie nie noodwendig 'n aangename tyd vir die jeugdige is nie. Die vinnig opeenvolgende veranderings staan sterk in kontras met die stabiele kinderjare. Met puberteit word die kind gekonfronteer met 'n liggaam wat anders as vroeër is en wat by tye vol skete, pyne en onbekende seksuele behoeftes is. Die meisie ervaar dikwels ongemak voor en tydens menstruasie en haar doen en late word nou ingeperk deur haar liggaam - iets waaraan sy nie gewoond is nie. Beide seuns en dogters raak al hoe meer bewus van hulle voorkoms en die opvattinge van die gemeenskap rakende

hierdie aspekte word baie belangrik. Aanvaarding deur veral die teenoorgestelde geslag is 'n relatiewe nuwe behoefte en hulle weet nie altyd hoe om dit te hanteer nie. Dit is dus duidelik dat hierdie fisieke veranderinge, veral in die beginjare, wel aanleiding gee tot gevoelens van onsekerheid, onbeholpenheid, onbekwaamheid, skaamte, ontevredenheid, skuldgevoelens en gepaardgaande fisieke ongemak (Erasmus 1991:127).

- **Die effek van vroeë teenoor laat liggaamlike rypwording**

Volgens Louw (1998:397) is dit so dat die ouderdom waarop adolessente liggaamlike rypheid bereik, beïnvloed hul psigiese ontwikkeling, veral wanneer rypwording nie op die gemiddelde ouderdom plaasvind nie, maar buitengewoon vroeg of laat in adolessensie. Adolessente wat vroeg ryp is, is gewoonlik langer en swaarder en ontwikkel primêre en sekondêre geslagskenmerke baie vroeër as ander lede van hulle portuurgroep. Adolessente wat laat ryp word, is weer kleiner en ligter en ontwikkel primêre en sekondêre geslagskenmerke baie later as hulle portuurgroep. Die uitwerking wat vroeë en laat rypwording op die adolessent het, hou verband met veral twee faktore:

- **Liggaamlike aantreklikheid:** Liggaamlike aantreklikheid verskil van kulture, maar speel 'n baie belangrike rol.
- **Die norme van die portuurgroep:** Adolessente se liggaamsbeeld hou in 'n groot mate verband met hulle selfagting en hul ervaring van die manier waarop ander mense hulle waarneem.

Seuns wat vroeg ryp word openbaar oor die algemeen die volgende kenmerke volgens (Louw et al. 1998:397):

- Hulle tree beheersd op, is vaardig, selfversekerd, saaklik en nugter.
- Hulle openbaar sosiaal toereikende gedrag.

- Hulle is in staat om vir hulleself te lag.
- Hulle het 'n beter liggaamsbeeld en toon groter selfagting as seuns wat laat ryp word.
- Hulle aanvaar dikwels leiersrolle.
- Hulle vaar dikwels goed in sport.

Hierteenoor openbaar seuns wat buitengewoon laat liggaamlike rypheid bereik, die volgende kenmerke:

- Hulle word as minder aantreklik, minder gebalanseerd en meer gespanne en angstig beskou in vergelyking met seuns wat vroeg ryp word.
- Hulle presteer akademies swakker as seuns wat vroeg ryp word.
- Hulle toon meer aandagsoekende gedrag as hulle portuurgroep.
- Hulle toon minder behoefte om leiding te neem.

Waar die vroeë rypwording in die geheel in 'n groter mate tot die seun se voordeel en laat rypwording tot sy nadeel strek, strek laat rypwording by meisies in 'n groter mate tot hulle voordeel as vroegrypheid. Die verskille van vroeg en laat rypheid by meisies is nie so prominent as by seuns nie. Meisies wat laat rypword is oor die algemeen diegene wat beskou word as meer aantreklik, energiek en gesellig. 'n Meisie wat vroeg ryp word, is dikwels meer aantreklik vir seuns, maar sy is nie noodwendig emosioneel reg vir 'n verhouding nie (Louw et al. 1998:400).

3.4.3 Sosiale en Interpersoonlike ontwikkeling

Volgens Van Niekerk en Van der Spuy (1998:64) kry 'n adolessent se verhouding met ander om hom nuwe betekenis in hierdie fase. Nadat die vroeë adolessent 'n kort tydperk van vereensaming deurgegaan het waarin hy

sy eie persoonlikheid ontdek het, rig hy nou sy aandag op die buitewêreld. Hy begeer dat ander

- hom moet aanvaar;
- aan hom erkenning moet gee;
- 'n goeie indruk van hom moet hê;
- sy doen en late moet goedkeur; hom veilig moet laat voel.

Die vroeë adolessent is baie afhanklik van sy gesinslede vir die bevrediging van sy sosiale behoeftes. Hoe ouer hy word, hoe verder skuif sy sosiale horison. Sy portuurgroep¹⁰ se mening word alles oorheersend. In hierdie tydperk word hy 'n regte kuddedier. Hy doen feitlik enige iets om hulle goedkeuring weg te dra omdat hy graag een van die groep wil wees. Hy pas hom aan by die groep se standaarde met betrekking tot kleredrag, taalgebruik, gedragskodes en smake. Hy probeer gewoonlik sy ouers oor die korrektheid van sy optrede oortuig met argumente soos:

- “Almal maak so!”
- “Almal trek so aan!”
- “Almal bly so laat uit!”

Portuurgroepdruk kan of opbouend, of afbrekend wees. Die adolessent begin ook toenemend aan groepaktiwiteite deelneem en leer. Die meeste adolessente het ook in die een of ander stadium 'n held. Dit kan enige iemand wees. 'n Held is gewoonlik iemand met wie hy hom vereenselwig en van wie hy soveel hou dat hy ook so wil wees. Hy is vir die adolessent 'n sosiale en self emosionele “kruk” in die lewe. Hy kyk op na hom en boots sy doen en late na. 'n Held met twyfelagtige waardes kan egter 'n baie nadelige uitwerking op die tiener se persoonlikheidsvorming hê (Van Niekerk & Van der Spuy 1998:65).

---

¹⁰ Daar kan meer gelees word oor die invloed van die portuurgroep op die adolessent by 3.4.13.

Alhoewel hy weg beweeg van sy ouers is daar tog 'n soeke na stabiliteit in sy omgewing. Sonder die nodige leiding en stabiliteit word gevoelens van woede, angs en onsekerheid beleef (Collins 1988:171). Die jongmens het 'n behoefte om deel te wees van 'n gesin waarin liefde, aanvaarding en sorg vir mekaar ervaar word. Dit is van groot waarde vir die adolessent om gelei te word om in sinvolle verhoudings met ander te tree. Om in verhouding met iemand te staan, vra onderskeidingsvermoë tussen 'n persoon en die probleme wat die persoon ervaar. Dit gaan om 'n onvoorwaardelike aanvaarding (Louw et al. 1984:139).

Die omgewing waarin die adolessent grootword, het ook 'n groot invloed op sy persoonlikheidsvorming en sosiale ontwikkeling. Die norme, beperkings, waardes en gedragskodes van die gemeenskap waarvan hy deel is, stuur sy lewe in 'n bepaalde rigting. Die ouerhuis, skool, kerk, portuurgroep en ander instellings waarvan hy of sy ouers lid is, speel elkeen op 'n besondere manier 'n rol in sy persoonlikheidsvorming. Botsende waardes in die verskillende groepe is vir die adolessent baie verwarrend en lei tot onsekerheid (Van Niekerk & Van der Spuy 1998:65).

3.4.4 Selfkonsep / Identiteitsvorming

Die verhaal van Alta illustreer die kragtige invloed wat 'n selfkonsep (identiteit) op 'n adolessent se lewe kan hê. Sy het een middag by die voordeur geklop. Sy het oorkant my in die spreekkamer gaan sit. Sy wou nie meer lewe nie. Die prentjie wat sy van haarself geskilder het was met die donkerste kleure denkbaar. Omdat sy haar daarvoor geskaam het, wou sy dit tot niet maak deur dit weg te gooi.

Haar treurige verhaal het begin toe sy ses jaar oud was en haar ouers van mekaar wou skei. Sy het gemeen die egskeiding was haar skuld, want hoekom anders sou hulle so oor haar baklei? Later het sy besluit dat dit is omdat hulle haar eintlik nie liefhet nie. As hulle regtig vir haar lief was, sou hulle immers ter wille van haar bymekaar gebly het. Sy was 'n skaam kind en wou nie dat haar maats iets van haar huislike omstandighede te wete kom nie. Later het sy uitgevind dat die geheim wat sy en haar pa gedeel het, eintlik baie verkeerd en groot sonde was. Sy kon met niemand daaroor praat nie, want sy wou tog nie hê hulle moet weet dat sy eintlik "sleg" is en haar reinheid verloor het nie. Sy het seuns gehaat sonder om te weet hoekom. Watter oulike seun sou in elk geval na haar wou kyk? Die seuns het gelukkig ook nie veel in haar belanggestel nie, want sy was nie juis mooi nie. Buitendien was sy van plan om 'n oujongnoui te word. Haar skoolprestasie was ook maar so-so. Miskien was dit omdat sy nie goed kon konsentreer nie. Haar punte was ondergemiddeld en sy het geglo dat sy dom was en nêrens in die lewe suksesvol sou kon wees nie.

Daardie middag het ek in my gesprek met haar besef dat 'n mens se siening van jouself baie belangrik is en dat jou selfkonsep of identiteit gevorm word deur verskeie faktore. Alta het nadat ons 'n paar keer in gesprek was haar siening oor haarself, die manier hoe sy na haarself kyk begin verander. Dit het oorgespoel na al haar ander lewensterreine toe.

In die omgangstaal word daar dikwels na die selfkonsep as selfbeeld of identiteit verwys. Selfkonsep is nie 'n enkelbegrip nie, maar die somtotaal van die adolessent se siening van verskillende aspekte van hom of haar, asook die ervaring van ander mense se sienings. Dit kan duidelik gesien word in Alta se verhaal waar sy sekere aspekte baie negatief gesien en beleef het. Sy het al die negatiewe aspekte assimileer en dit deel van haar lewe (identiteit/selfkonsep) gemaak en dit het 'n allesoorheersende invloed op haar

gedrag gehad. Tot so mate dat sy 'n einde aan haar lewe wou maak. 'n Selfkonsep word veral gevorm deur die adolessent se selfkennis en hoe hy of sy dit dan beleef en uitleef.

Identiteit verwys na die individu se bewustheid van hom- of haarself as onafhanklike, unieke persoon met 'n bepaalde plek in die samelewing. Hoewel identiteitsvorming reeds in die babajare begin en tot aan die einde van die lewensiklus voortduur, is adolessensie die tydperk in die lewensiklus waartydens die grootste mate van identiteitsontwikkeling plaasvind en wel as gevolg van ingrypende fisieke, seksuele, sosiale, kognitiewe en morele ontwikkeling. Hierdie ontwikkelings bring veranderinge mee wat jong adolessente se sekerheid oor wie hulle is ernstig bedreig. Die vorming van 'n adolessent se identiteit is 'n universele verskynsel, maar die spesifieke wyse waarop die identiteit gevestig word, verskil van kultuur tot kultuur (Louw 1998:430).

Nel (1998:101) verkies die begrip identiteitsvinding bo identiteitsvorming en beskou dit as 'n ontwikkelingstaak van hoë prioriteit. Die begrip identiteit word deeglik deur Erikson bespreek en in hierdie gedeelte word aangesluit by sy standpunte. Erikson (1980:109) beskryf identiteit as 'n individu se uniekheid met betrekking tot unieke waardes, bewerkstellig deur 'n unieke geskiedenis en mense. Identiteit is die een wees met jouself en tog ook die deel van 'n essensiële karakter met ander.

Wanneer 'n adolessent onseker oor sy of haar identiteit is, veroorsaak dit baie innerlike spanning, in so 'n mate dat dit tot selfmoord kan lei. Gedurende adolessensie word waardes, verbintenisse en verhoudings sentraal tot identiteitsvorming beskou, veral in die lig daarvan dat die goedkeuring van belangrike persone in die adolessent se lewe gedurende hierdie fase hoog geag word (Fowler 1987:65). Die adolessent is primêr besig om sy rolle te

konsolideer. Soms is hy morbied en ander kere ernstig of behep met sy persepsies oor wat ander van hom dink vergeleke met sy ware self of sy opinie oor homself (Erikson 1980:94).

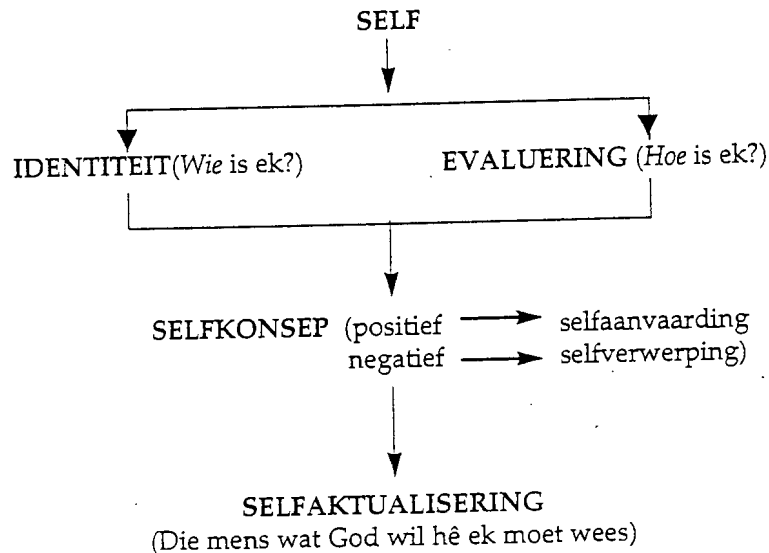
Alle kenmerke van 'n persoon se identiteit sentreer rondom die bewuste waarneming van wie en wat hy is. Adolessensie is voorts die belangrikste tydperk vir die ontwikkeling van 'n identiteit, veral aangesien 'n verskeidenheid van veranderinge in en om die persoon in hierdie tyd plaasvind (Thom 1990:460).

Daar is ernstige faktore wat Thom (1990:464) uitlig wat 'n invloed uitoefen op die identiteitsvorming van die adolessent.

- Kognitiewe ontwikkeling
- Seksualiteit
- Geslagsverskille
- Ouers
- Samelewing en kultuur

Hoewel adolessensie beskou word as 'n tydperk van identiteitskrisis, begin en eindig die vorming van identiteit nie met adolessensie nie. Dit is 'n lewenslange ontwikkelingsproses. Identiteitsvorming strek sover terug as tydens die suigelingfase wanneer die kind reeds as baba reageer op dit wat die ouers doen, byvoorbeeld deur 'n glimlag (Erikson 1980:122).

Skematiese voorstelling van die totstandkoming van 'n selfkonsep soos deur Van Niekerk en Van der Spuy (1998:94)

In die tienergroepe word baie aandag gegee aan die ontwikkeling van 'n positiewe selfkonsep, want dit beïnvloed die tiener se

- gedrag;
- persoonlikheidsontwikkeling;
- ideale vir homself;
- verhoudings met ander;
- reaksie op wat met hom gebeur;
- verhouding met die Here.

Die Bybel verwys ook na 'n selfkonsep:

3.4.5 Kognitiewe ontwikkeling

In teenstelling met die liggaamlike veranderinge wat opvallend en universeel plaasvind, is kognitiewe veranderinge minder opvallend en toon adolessente groter verskeidenheid. Waar fisieke ontwikkeling tydens adolessensie tot liggaamlike en seksuele volwassenheid lei, het kognitiewe veranderinge tydens adolessensie weer tot gevolg dat die kind se konkrete denkvermoë verander in 'n omvattende meer volwasse vermoë om byvoorbeeld te analiseer en logies te redeneer oor sowel konkrete as abstrakte begrippe (Louw et al. 1998:418).

Die kognitiewe ontwikkeling van die adolessent vind aan die een kant kwantitatief plaas, deurdat hy intellektuele take nou vinniger en makliker kan bemeester. Aan die ander kant ontwikkel hy kwalitatief in die sin dat daar verandering ten opsigte van die aard van die denkprosesse en die kognitiewe struktuur is. Hierdie ontwikkeling vind aanvullend tot mekaar en geïntegreerd plaas. Adolessensie is die tydperk waarin die kind begin dink oor die werklike en die abstrakte. Vrae word gevra oor religieuse kwessies soos die bestaan van God, terwyl hy ook nadink oor wetenskaplike onderwerpe. Hierdie vrae word gekoppel aan dit wat op daardie oomblik in die wêreld aan die gang is. Hy ondersoek voorts die uniekheid van sy kenmerke en gevoelens (Thom 1990:418).

3.4.6 Geloofsontwikkeling

Geloof is nie noodwendig gelykwaardig aan godsdienste nie. Geloof kan wel 'n godsdienstige inhoud bevat. Geloof is 'n universele eienskap van die mens en word beskou as die wyse waarop die mens homself in verhouding met ander mense beskryf teen die agtergrond van gedeelde menings en belangstellings. Geloof kry 'n godsdienstige inhoud indien die mens homself in verhouding tot God beskryf (Fowler 1981:4, 14). Wat belangrik is, is die wyse waarop geloof funksioneer in die lewe van die mens. Dit gee daartoe aanleiding dat die mens daarna soek om God se wil te ontdek en te verstaan.

Geloof is 'n individuele en persoonlike saak, maar ontstaan en word gevoed deur 'n gemeenskap. Dit bestaan uit gemeenskaplike ervarings en word oorgelewer en lewendig gehou in viering, prediking, gebed en verskillende soorte aktiwiteite. Hierdie gemeenskap kan die klein gemeenskap van die gesin behels of die groter gemeenskap van die skool en die gemeente. Tussen die ouderdom van elf tot dertien vind 'n verandering in die wyse van

denke asook waardestelsels plaas. Dit is die ouderdom waartydens abstrakte denke ontwikkel word en manipulerings van konsepte kan plaasvind. Godsdienst is van spesifieke waarde tydens die adolessentiejare, veral in die formulering van ideale en gedragstandaarde (Fowler 1981:153). Die adolessent worstel met die vraag na die sin van die lewe en daarom is geloof en dit wat geloof behels, vir hom 'n belangrike saak (Louw et al. 1984:127).

Die dominante vorm wat geloof inneem, word vasgestel deur die spesifieke lewensfase waarin die persoon hom bevind. Gedurende die adolessentiefase word die adolessent meer bewus van die self en van die ander rondom hom. Dit verduidelik waarom hy 'n vraag vra soos: "Wie is ek in verhouding tot die ander?" Hierdie worsteling beïnvloed die adolessent se reaksie op geloof, aangesien daar ook gevra word "Wie is ek in verhouding tot God?" (Aden 1992:28-29). Die adolessent het in sy soeke na betekenis duidelike riglyne nodig om hom gedurende hierdie fase van sy lewe te begelei. Dit is juis die fase waartydens die individu sy godsdienstige houdings herformuleer (Davis 1986:273). In die reformatoriese tradisie is daar 'n noue korrelasie tussen die ontwikkeling van die geloof en die vorming van 'n identiteit. Die kinders word begelei in 'n proses om kinders te word wat hulle reeds in Christus is. Wie die kind is en waartoe hy begelei word is hy reeds deur die handeling van God in Christus en deur die Heilige Gees. Die uitdaging lê daarin om die kind bewus te maak van 'n gegewe identiteit waaraan hy nie hoef te twyfel nie (Nel 1998:149).

In die naïwiteit van die kind aanvaar hy inhoudelik die godsdienst van belangrike volwassenes in sy lewe. Sy toekomstige geloofsontwikkeling word bepaal deur die patrone van geloofsverbintenisse wat hierdie volwassenes openbaar. Selfs die adolessent leef nie sy geloof uit sonder om deur sy konteks beïnvloed te word nie. Hy begin wegbeweeg van sy kinderlike geloof

wat gebaseer is op helde in die Bybel. Vrae begin sentreer rondom moreel etiese vraagstukke (Rowatt 1989:32).

Geloof- en waardesisteme word geëvalueer sodat dit op 'n sinvolle wyse in sy lewe geïnternaliseer kan word. Hy wil graag 'n kongruensie tussen gedrag en geloof hê (Fowler 1981:172). Daar is 'n noue korrelasie tussen die godsdienstige en die morele ontwikkeling van die adolessent. Vir die adolessent is dit noodsaaklik om eie geïnternaliseerde morele kodes te ontwikkel vanuit wat geleer is by die ouers, ander volwassenes asook die portuurgroep (De Jong van Arkel 1989:106-108). Die jongmens is op soek en is besig met die vorming van 'n eie geloofsidentiteit. Vertroue speel ten opsigte hiervan 'n saakmakende rol en daarom is dit te verstane dat godsdienste en waardes eweneens 'n belangrike rol speel, sodat hy dit kan word waartoe hy in staat is (Louw et al. 1984:131).

Die fase van geloofsontwikkeling by die adolessent word die sinteties konvensionele geloof genoem. Hierdie fase impliseer die vorming van 'n eie identiteit asook die vorming van 'n eie persoonlike geloof. Die beleweniswêreld van die adolessent verbreed na buite die gesin. 'n Verskeidenheid faktore vereis sy aandag te wete die gesin, skool, werk, vriendekring, organisasies en moontlik godsdienste. Geloof moet 'n koherente oriëntasie bied vir die meer komplekse en diverse betrokkenheid. Geloof moet 'n basis skep vir die waardes en inligting wat na die adolessent se kant toe kom asook vir sy identiteit en lewensuitkyk (Fowler 1981:172-173).

Louw (1997:21) gaan uit van die veronderstelling dat die opvatting en wyses waarop God voorgestel word, beslissend is vir groei in die geloof en die groei na volwassenheid. Dit impliseer dat in die geval van wanvoorstelling, God nie ervaar word as geloofsbron om die adolessent by te staan in verskillende krisisse nie. Adolessensie is die tydperk waartydens die identiteit gevestig

word, terwyl belangrike vrae ten opsigte van die persoonlike betekenis van die geloof gevra word. Dit is verder die tydperk waar bekering die meeste plaasvind.

Rowatt (1989:23) waarsku teen twee gevare in die pastoraat aan die adolessent in krisis. Eerstens moet die pastor daarteen waak om die kind te dwing in 'n verhouding tot God. Dit kan gebeur dat die kind 'n gevoel van woede en opstand teen God ontwikkel omdat hy daartoe geforseer word om 'n keuse uit te oefen. Die adolessent en die pastor kan in so geval geen vordering maak nie. Tweedens moet die pastor op subtiele manier probeer vasstel wat die verhouding tussen die adolessent en God is.

Die adolessent beleef dikwels dat daar nie iemand is om mee te identifiseer ten opsigte van sy geloofslawe nie. Gevolglik ontstaan 'n geloofskrisis wat saamhang met 'n vertrouenskrisis. Die grootste hulpmiddel vir die groei na geloofsvolwassenheid word gevind in ouers en kerkmense wie se lewe gekenmerk word deur konsekwentheid en kongruensie (Müller 1990:126).

3.4.7 Die invloed van Post modernisme op die geloofsonwikkeling van die adolessent

In die oorgaan van die modernisme na die post modernisme val die klem meer op die affektiewe. Hierdie klemverskuiwing hou die volgende implikasies in:

- Die konsep ten opsigte van God word beïnvloed. God word beskou as 'n vriend en metgesel en nie bloot as die Skeppergod nie.
- Die lojaliteit teenoor die Kerk word geraak.
- Die Woord staan nie noodwendig sentraal nie, maar wel die affektiewe.

Die post modernistiese siening hou die gevaar in dat daar 'n eensydige beklemtoning ten opsigte van die gevoel en ervaring plaasvind. Dit gebeur noodwendig dat die oorgangsfase van die modernisme na die post modernisme ook vir die gesinslewe bepaalde veranderinge en probleme inhou. Vir die gesin met kinders kan dit daarop neerkom dat die ouers vasgevang is in 'n modernistiese denkpatroon, terwyl die kinders opgroei in 'n post modernistiese leefwyse en denkklimaat. Dit het tot gevolg dat die ouers van mening is dat die kinders alle waardes oorboord gooi, terwyl die kinders van mening is dat ouers aan rigiede lewenspatrone en die lewe eensydig beoordeel (Müller 1996:57).

3.4.8 Geslagsrolidentifikasie by die adolessent

Vroeë adolessensie is 'n tydperk waar beide seuns en dogters verhoogde druk deur die ouers ervaar ten einde te konformeer tot hulle (die ouers se) eie geslagsrolverwagtinge (Updegraff et al. 1996:74). Die voorkoms van die rebellie is hoog in huise waar of die vader of die moeder dominant is, matig waar gelyke gesag is en laag waar die een ouer slegs 'n effense meerdere outoriteit openbaar. In gevalle waar ekstreme verskille ten opsigte van gesag voorkom ontstaan onsekerheid by die adolessent. In sulke gevalle kan interaksie tussen die ouers en die kind nie voldoende plaasvind nie (Balswick & Balswick 1991:143-144).

'n Belangrike taak vir die ouers en die adolessent is die hantering van seksualiteit. Wanneer ouers hulle eie seksualiteit gemaklik hanteer en die huis 'n plek is waar inligting in hierdie verband verskaf word, is die gesin meer ontvanklik vir die verhoogde seksualiteit van die adolessent. Die gesin bied dan 'n raamwerk waarbinne gevoelens ten opsigte van hierdie nuwe belangrike aspek van die adolessent se lewe, uitgedruk word. Wanneer die

groeïende seksualiteit geïgnoreer of ontken word, gee dit aanleiding tot 'n negatiewe selfbeeld ten opsigte van seksualiteit. Ouers en kinders van dieselfde geslag ervaar konflik en verwarring wanneer die ouers hulle kinders as volwassenes begin sien. Wanneer die dogter opgroeï tot 'n vrou, kan die ouer dit moeilik vind om op 'n gesonde wyse met die dogter te identifiseer. Dit is belangrik dat die vader met die seun sal identifiseer, nie slegs as sy kind nie, maar ook as 'n volwasse man (Preto & Travis 1985:27).

3.4.9 Streshantering by die adolessent

Uit al die voorafgaande inligting kan daar nie 'n ander afleiding gemaak word as dat adolessensie 'n uiters stresvolle tydperk is nie. Die voortdurende stryd tussen afhanklikheid en onafhanklikheid laat 'n gevoel van onsekerheid by die adolessent en sy gesin ontstaan. Stres is eie aan die moderne tyd en deel van elke mens se daaglikse bestaan. Groter eise word aan almal gestel terwyl egskeidings, geweld, poletiek, selfmoord, gesinsmoord, drankmisbruik en kindermishandeling daaglik toeneem. Die lewenspas is vinnig en versnel steeds. Druk om te presteer, te kompeteer en uit te blink op elke lewensterrein neem ook steeds toe. Die volgepakte dagprogramme van adolessente oortref steeds die van die topbestuur van ons land. Vir adolessente word dit al hoe moeiliker om voor te bly of selfs net by te bly! Ook op geestelike gebied kom die adolessent al hoe meer voor moeiliker keuses en besluite te staan. Wat eers maklik en voor die hand liggend was, is nou nie meer so eenvoudig nie. Verder moet versoekings wat vroeër deur pa en ma teengestaan is, nou op eie krag bestry word. Die eise en verwagtinge van die portuurgroep speel ook 'n rol.

Gebeure word as stresvol ervaar indien dit gekoppel is aan 'n negatiewe uitkoms, 'n sosiale herrangskikking noodsaak en as ongemaklik beleef word.

Die ervaring van bepaalde situasies hang ten nouste saam met die persoonlike karaktereienskappe van die individu. Individue verskil van mekaar ten opsigte van die wyses waarop gebeure ervaar en waargeneem word. Die uitwerking van chroniese, akute en stresvolle gebeure hang af van die interaksie tussen die karaktereienskappe van die stressor en die individu. Die gevolg hiervan is dat elke individu op sy eie unieke manier stres sal hanteer. Wanneer verwys word na die hantering van stres, word daar onderskei tussen die benadering tot stres en die vermyding van stres. Vermydingstrategieë behels die kognitiewe pogings om stres te ontken. Sodoende word gepoog om weg te kom van die probleem en word die situasie nie gekonfronteer of hanteer nie (Ebata 1991:1100).

Wanneer die adolessent gekonfronteer word met 'n probleem, word 'n verskeidenheid hanteringstrategieë aangewend. Die adolessent kan begin om op ander aspekte buite die huis wat beter sekuriteit aan hom bied te konsentreer. Deur hierdie fokusverskuiwing beskerm die adolessent homself teen die spanning en die chaos in die huis (Keshet & Mirkin 1985:276).

3.4.10 Veranderende waardes, moraal en godsdienstige gevoelens

Louw et al. (1984:128-129) beskou adolessensie as 'n fase van ontwikkeling en verandering: "Die adolessent moet dus ontwikkel tot 'n intaktheid waarin daar skakeling ontstaan tussen alle aspekte van die self (gedagtes, gevoelens, motiewe, ideale, drome, keuses, gedrag) en die sosiale omgewing". Dit is dus duidelik dat adolessensie 'n fase van ontwikkeling is waarin die jongmens homself van tradisionele bindinge en vanselfsprekenhede moet losmaak. Dit is 'n fase van kritiese sifting en toetsing waardeur bestaande waardes, opvattinge en verhoudinge radikaal

verander en bevraagteken word met die oog op 'n inisiëring van nuwe lewenspatrone (Louw et al. 1984:129).

Die adolessent bevraagteken die bestaande norme. Omtrent alles word bevraagteken. Die groep waarin hy hom bevind is nie van veel hulp nie aangesien hulle dieselfde vrae vra en ook alles bevraagteken. Die geestelike vrae wat gevra word lei hom nie altyd weer terug na die tradisionele kerk nie. Hy wend hom tot 'n bepaalde musiek, veral indien die kerk nie bevredigend aandag aan sy behoeftes gee nie (Davis 1986:269). Soos wat die fase gekenmerk word deur vrae en kommer oor sekere sake by die adolessent, is dit ook die geval met geloofsake. Dit wil voorkom asof daar by die adolessent in 'n groot mate antagonisme is teenoor sy geloofslawe en dat hy belangeloos is wanneer dit kom by aspekte van skuld en dit wat reg en verkeerd is (Davis 1986:268-269).

Die basis van geloof is vertroue. Hierdie vertroue behels enersyds 'n vertroue in die lewe en andersyds 'n vertroue in God. Kinders leer by ouers hoe om 'n basisvertroue te ontwikkel. Aangesien die kind omring word deur liefde en aandag, leer hy om vertroue te kry in die wêreld waarin hy leef. Die teendeel is ook waar, naamlik dat indien kinders in hulle heug 'n gebrek aan hierdie warmte gehad het, dit vir hulle moeilik is om later basisvertroue aan te leer. (Dingemans 1991:123). Indien hierdie vertroue ontbreek, gee dit aanleiding tot probleme en wantroue in die lewe. Adolessente bespreek dan nie meer hulle probleme met hulle ouers nie en dis waarom ouers hulle verbasing uitspreek na hulle kind se selfmoord.

3.4.11 Differensiasie van die ouers

Adolessensie is 'n belangrike oorgangstydperk in die ontwikkeling van die kind. Dit is die tyd waarin elkeen 'n nuwe blywende definisie vorm van wie en wat hy as persoon is. Adolessensie word beskou as die jare van fisiese, emosionele, sosiale en intellektuele transformasie. Die kind groei uit sy kinderjare tot die soort mens wat hy gaan word (Richards 1972:94). Hierdie fase is die tydperk van huisverlating; nie omdat die kind die huis fisies verlaat nie, maar omdat hy in 'n groot mate van sy ouers differensieer. Daar ontstaan konflik in die adolessent self, aangesien sy gevoelens varieer tussen gevoelens van kohesie en differensiasie. Dit is noodsaaklik dat daar 'n gesonde balans sal wees tussen hierdie verskillende gevoelens van kohesie en differensiasie.

Vir die identiteit van die adolessent is dit belangrik om verskillende verhoudings te toets om sodoende te leer hoe om in verskillende verhoudings op te tree. Ander gesinslede sal die adolessent afsydig beleef omdat hy algaande na buite betrokke raak. Hierdie oorgang van kindwees na adolessensie kan deur die gesin as 'n verlies van 'n kind ervaar word. Ouers voel verwerp en meen dat hulle nie meer nodig is nie. Baie keer skep dit onnodige spanning in die gesin, dit sal dus nie vreemd wees dat ouers hulle ouerskap bevraagteken en deur 'n depressiewe tyd gaan nie (Preto & Travis 1985:28). Die proses van differensiasie is 'n tydperk van herdefiniëring van verhoudings in die gesin. Die adolessent distansieer sielkundig van die gesinseenheid en toets sy eie identiteit afsonderlik en in onderskeiding van die ouers. Die invloed van die differensiasieproses sal in 'n groot mate bepaal word deur die gesinskohesie. Kohesie word beskou as die emosionele binding wat onderling tussen gesinslede bestaan. Vir die ouers is dit belangrik om van hierdie identiteitsvormings- en differensiasieprosesse kennis te dra ten einde

die adolessent met verdraagsaamheid te hanteer en groter begrip te verkry en te toon vir die onverdraagsaamheid van die kind (Erikson 1980:98).

In die verhouding met die ouers is een van die hooftake juis differensiasie. Differensiasie is die proses van losmaking van die ouers. Die adolessent het die sielkundige taak om 'n eie persoon te word, waarin hy sy eie houdings en geloof vorm. Differensiasie kom regdeur die lewe voor. Gedurende adolessensie is dit belangrik dat differensiasie reg sal plaasvind, aangesien dit een van die belangrikste tydperke is waarin dit gebeur. In die onbetrokke gesin vind die adolessent 'n gebrek aan diepte ten opsigte van binding met die ouers. In die vervlegte gesin is dit weer vir die adolessent moeilik om weg te breek van die ouers en 'n eie identiteit te vorm. Die gevolg hiervan is dat die onderskeie lede van die gesin so nou aan mekaar verbonde is, dat hulle nie van mekaar losgemaak kan word nie. Elkeen sukkel om 'n onderskeid te tref tussen die eie self en die self van die ander. Rebelle is dikwels die enigste manier om los te kom van hierdie naby verhoudings. Sommige adolessente slaag nooit daarin om uit hulle naby verhoudings uit te breek nie en kan nie eie afsonderlike gesinne en huishoudings handhaaf nie. In sulke gevalle kom wedersydse inmenging in die onderskeie huishoudings voor (Balswick & Balswick 1991:145).

Dit is duidelik dat die impak van adolessensie oor geslagte heen ervaar word. Soos wat die ouers en die kinders vasgevang is in die take van hierdie fase, kan onopgeloste konflik tussen ouers en hulle ouers opnuut na vore tree (Preto & Travis 1985:24). Nie alle adolessente is toegerus om hierdie veranderingstyd te hanteer nie. Veral kinders wat misluk het in die bemeestering van vroeëre uitdagings in hulle kinderlewe (soos vordering op skool, aanvaarding deur hulle vriende en die sluit van vriendskapsbande), sal nie in staat wees om die eise van adolessensie te hanteer nie (Masten

1991:225). So lei hierdie en ander faktore tot selfmoordgedrag onder die adolessent

3.4.12 Die lewensfase van die gesin met adolessente

Die voorafgaande ontwikkeling van die adolessent is vervleg met die ontwikkeling van die gesinsverhaal. Ten opsigte van die lewensiklusteorie is adolessensie 'n tydperk van identiteitsvorming wat die basiese take van skeiding en individualisering insluit (Carter & McGoldtick 1989:15). In die bestudering van die adolessent is dit noodsaaklik om sy konteks in ag te neem. Dit sou feitlik onmoontlik wees om effektief met die adolessent in 'n krisis te werk sonder dat daar gekyk word na die ontwikkelingsfase van die gesin waarin die adolessent hom tans bevind. Hierdie kennis word verkry deur kennis te neem van die lewensfase waarin die gesin hulle bevind.

Die adolessente fase van die lewensiklus strek van die begin van adolessensie van die eerste adolessent af tot en met die volwassenheid van die laaste adolessent in die gesin. Vir sommige gesinne is hierdie verandering die grootste verandering in die gesin sedert die geboorte van die eerste kind (Preto & Travis 1985:23).

Volgens Carter en McGoldrick (1989:3) gaan die gesin deur ses verskillende lewensfases. Tydens elkeen van die fases kan veranderinge en aanpassings onderskei word.

- Huisverlaat: Enkel jong volwassenes
- Die samevoeging van families deur die huwelik: Die nuwe egpaar
- Gesinne met jong kinders
- Gesinne met adolessente
- Kinders verlaat die huis

- Gesinne in die later lewe

Adolessensie is die tydperk in die gesin waartydens elkeen in die gesin strukturele skuiwe maak. Rolle met betrekking tot ten minste drie geslagte verander. Die feit dat die adolessent meer outonomie en onafhanklikheid verkies, lei daartoe dat verskuiwings in verhoudings oor geslagte heen plaasvind. Waar die eise deur die adolessent gestel word, gebeur dit dikwels dat daar onopgeloste konflik tussen hom en sy ouers ontstaan asook tussen die ouers onderling (Preto & Travis 1985:255). Die tydperk van adolessensie gaan gewoonlik gepaard met die middeljare van die ouers. Wanneer die gesin gevolglik die verskillende krisisse gelyktydig beleef, kan daar spanning ontstaan. Beide ouers en kinders gaan deur ontwikkelingspanning, wat die potensiaal vir konflik geweldig verhoog (Balswick & Balswick 1991:133). Tydens die fase van ontwikkeling besef baie volwassenes dat baie van hulle ideale bloot drome sal bly en dat slegs 'n beperkte tyd oor is om ideale te laat realiseer. Situasies wat oor jare heen ervaar is, word nou 'n groot frustrasie.

Soos wat die gesinsisteem deur die verskillende lewensfases beweeg, ontwikkel nuwe metodes van sorg en stresshantering, veral ten opsigte van die eise van die buitewêreld. Elke gesin behoort die eie uniekheid en individualiteit te ontdek en metodes van gepaste krisishantering te ondersoek (Koman & Stechler 1985:7).

Aangesien daar onderlinge verhoudings binne die gesin bestaan, is die gesin veronderstel om 'n oop, eerder as geslote sisteem te wees. 'n Geslote sisteem het ondeurdringbare grense, wat geen interaksie met die omgewing toelaat nie. 'n Oop sisteem ruil voortdurend energie en/of informasie uit. 'n Balans tussen die openheid en die afstand na buite is juis vir die gesin met adolessente noodsaaklik, veral aangesien dit spesifiek die tyd is wat beweging na buite gereeld plaasvind (Koman & Stechler 1985:6). Gesinne

met adolessente gaan daartoe oor om nuwe grense vas te stel, wat meer deurdringbaar raak. Die adolessent open 'n totaal nuwe era van waardes vir die gesin deurdat verskillende vriende en nuwe idees huis toe gebring word. Dit is noodsaaklik dat grense nie rigied moet wees nie, maar dat die adolessent vryheid sal ervaar om rond te beweeg en dinge waartoe hy in staat is alleen te doen. Hy moet egter die vrymoedigheid neem om afhanklik te wees in tye wanneer hy nie alleen kan optree nie (Carter & McGoldrick 1989:18).

3.4.13 Portuurgroepverhoudings

Net soos vervleg met gesinsverhoudinge is die ontwikkeling van die adolessent vervleg met ander verhale van sy portuurgroep. Adolessente het 'n baie groot behoefte om 'te behoort'. Dit is nie vreemd dat hulle sosiale ontwikkeling gekenmerk word deur 'n toenemende belangstelling in en betrokkenheid by die portuurgroep nie. Hierdie interaksie met die portuurgroep speel 'n belangrike rol in die ontwikkeling van die adolessent se psigososiale ontwikkeling. Die portuurgroep bied nie net bevrediging vir die adolessent se emosionele behoeftes nie, maar dien ook as belangrike bron van inligting en dit skep terselfdertyd geleentheid vir sosialisering. Die adolessente portuurgroep kan in baie gevalle beskou word as 'n aparte kultuur wat die oorgang van die kinderfase na volwassenheid vergemaklik (Louw 1998:454).

Alle adolessente word nie deur die portuurgroep aanvaar nie. Sommiges word weens persoonlikheidstrekke beter aanvaar as andere. Diegene wat verdraagsaam, simpatiek, vrolik, buigsaam, lewenslustig en entoesiasies is, is meer geneig om aanvaar te word. Ander kenmerke wat bydra tot aanvaarding is aantreklikheid, humorsin, selfvertroue, ensovoorts.

Adolescente wat geen selfvertroue het nie, teruggetrokke, senuweeagtig, skaam en selfgesentreerd is, asook diegene wat nie op ander se behoeftes let nie, taktloos en sarkasties is en aggressiewe gedrag toon, word gewoonlik nie deur die groep aanvaar nie. Die meeste adolessente beoordeel hulle waarde gemeet aan ander se reaksies en is afhanklik van die portuur se goedkeuring, ondersteuning en aanvaarding vir gesonde sielkundige ontwikkeling (Louw et al. 1998:457).

Ongewilde adolessente is dikwels emosioneel ontwrig, behep met hulself en toon 'n negatiewe selfkonsep. Wanneer die groep hulle verwerp, neem hulle sosiale isolasie toe en hulle selfvertroue verminder verder. 'n Onvermoë om portuurverhoudings aan te knoop, kan ook bydra tot skolastiese en gedragsprobleme. Daar is egter ook adolessente wat nie noodwendig deel van die portuurgroep wil wees nie, omdat hulle belangstellings anders as die van die groep is en hulle in so mate reeds seker van hul identiteit en doelwitte is, dat hulle nie 'n behoefte aan groepsteun en kommunikasie het nie. Dikwels verskaf slegs een goeie vriend of vriendin die nodige kameraadskap en ondersteuning (Louw et al. 1998:157).

- Konformiteit

'n Kenmerk van adolessente portuurgroepverhoudings is die toename in konformiteit. Konformiteit verwys na die neiging om toe te gee aan sosiale druk. Dit is in werklikheid 'n komplekse proses wat deur die adolessent se ouderdom, spesifieke behoefte en die situasie beïnvloed word. Jong adolessente is meer geneig om te konformeer omdat hulle baie sensitief is vir goedkeuring van die portuurgroep en sal dus enige iets doen om die groep se goedkeuring te geniet. Nie genoegsame selfvertroue en onafhanklikheid is ook 'n rede om te konformeer, in hierdie opsig kan die portuurgroep in

onsekere situasies riglyne bied. Konformering met die portuurgroep bied die adolessent 'n mate van sekuriteit in sy strewe na outonomie. Waar 'n sekere mate van konformering vir adolessente 'n voordeel inhou kan 'n oormaat daarvan negatiewe resultate oplewer. Druk van die portuurgroep is nie die enigste rede wat veroorsaak dat adolessente negatiewe gedrag toon nie; dit is eerder 'n komplekse interaksie wat ook faktore soos persoonlikheidstrekke, gesinsagtergrond, opvoedkundige status, kultuur en sosio-ekonomiese faktore insluit (Louw et al. 1998:459).

- Vriendskapsverhoudinge

Vriendskappe is vir adolessente baie belangrik, dit verskil ietwat van die vriendskappe in hulle kinderjare. Tydens adolessensie ontwikkel hulle 'n groter behoefte aan intimiteit en selfopenbaring. Dit beteken dat adolessente hulle vriendskappe al hoe meer baseer op emosionele gehegtheid, betroubaarheid, begrip en opregte belangstelling in mekaar, terwyl hulle ook gevoelens en gedagtes met mekaar deel. Die hegte vriendskappe help adolessente om stressors van adolessensie, die skool en veranderende interaksiepatrone te hanteer. Hekte vriendskappe help ook met selfkonsepontwikkeling. Selfopenbaring en eerlike kommunikasie tussen hegte vriende skep ook geleenthede vir adolessente om nie net hulself te leer ken nie, maar ook om sensitief te wees teenoor ander. Hierdie vaardighede speel 'n rol in hulle identiteitsontwikkeling en ontwikkeling van empatie (Louw et al. 1998:460).

- Romantiese verhoudings

Hierdie is een van die groot gebeurtenisse in die adolessent se lewe. Romantiese verhoudings in adolessente jare het voordele en nadele. Dit wil voorkom of ernstige of vaste verhoudings op te vroeë ouderdom adolessente se interaksies met dieselfde geslag beperk, wat sodoende ook hulle sosiale ontwikkeling kan benadeel. Terselfdertyd word hulle blootstelling aan heteroseksuele interaksies ook beperk, daardeur leer hulle nie 'n verskeidenheid van persone van die teenoorgestelde geslag ken nie. Aan die ander kant kan vaste verhoudings aan die adolessent 'n gevoel van sekuriteit verskaf. Dit bied ook geleenthede om openheid, eerlike terugvoering en die oplos van konflikte te oefen – eienskappe wat belangrike voorvereistes vir die huwelik is (Louw et al. 1998:462).

3.4.14 Adolessente se doodskonsep

“Ek het hierdie beeld van baie klein duiweltjies wat in swart geklee is voor my gehad. Gewoonlik het ek bykans elke nag wakker gelê en oor hulle gedink. Ek het as klein dogtertjie verskeie nagmerries gehad, veral oor monsters en vuur. Ek het al hoe meer begin dink oor die hel en wat moontlik daar aangaan. Soos wat ek ouer geword het, het ek by myself gedink dat al hierdie dinge nie moontlik is nie, dis te kinderlik. Ek het later begin dink dat die hel soos 'n graf is waarin jy wakker word en niemand kan jou red of hoor nie. Hemel was weer vir my soos baie mooi groen vlaktes met baie blomme en mooi bome waar 'n mens die ander mense se stemme kan hoor.”

- Gesprek met Ansie -

Volgens Kastenbaum (1986:13) is dit in die adolessente fase waar 'n mens vir die eerste keer 'n kykie kry van wat die wêreld moontlik mag wees. Daarin is

natuurlik 'n paradoks geleë, in die sin dat die adolessent ook begin agterkom wat die wêreld ook nie mag wees nie. Met al die ontwikkelinge wat die adolessent deurgaans begin die konsep van lewe en dood 'n realiteit word.

Ten einde by die adolessent se konsep van die dood uit te kom is dit nodig om te kyk na die adolessent se ontwikkeling oor die konsep van die lewe. Labuschagne (1987:129) verwys na Piaget se beskrywing van hoe die kind deur vier fases gaan om tot die begrip van lewe te kom. Die eerste fase het betrekking op die vier tot sesjarige kind wat alles wat beweeg of beweeg kan word as lewendig beskou. In fase twee sien die ses en sewejarige kind alleenlik nog die dinge wat beweeglik is, as lewendig aan. In die derde fase sien die agt tot tienjarige kind weer net die dinge wat vanself kan beweeg as lewendig aan en die vierde fase verteenwoordig die elfjarige en ouer kind, wat die lewendige dinge tot die dierelewe beperk, maar soms tog plante daarby insluit.

Elke kind het 'n bepaalde begrip van die lewe en wat dit is om te lewe. Daarteenoor het die adolessent 'n bepaalde konsep van die dood, naamlik die gebrek aan lewe. Die konsep wat 'n adolessent van die dood het, word beïnvloed deur die samelewing, bepaalde omstandighede waarin hy hom bevind, asook die kultuur. Die adolessent se persoonlike norm- en waardesisteem is ook baie belangrik. Bepaalde faktore wat in die moderne tyd die konsep van die dood sterk beïnvloed en daarmee saam direk tot die toename in selfmoord bydra, naamlik:

- Die verminderde eerbied vir die lewe self
- Die vryheid van die adolessent om oor sy eie lewe te besluit
- Die samelewing se aanvaarding van selfmoord as 'n uitweg uit die lewensprobleme

- Die nugter wyse waarop mense hul selfmoord beplan, veral by die sogenaamde rasionele selfdoding waar 'n persoon byvoorbeeld aan 'n ongeneeslik siekte ly.

Konseptontwikkeling is 'n langdurige proses. Dit is baie subjektief van aard en 'n jongmens kan 'n konsep werklik eers vorm, insien of begryp wanneer hy reeds abstrak kan dink. Vir konsepvorming is dit ook nodig dat die adolessent reeds verhoudinge kan begryp, byvoorbeeld die verhouding tussen oorsaak en gevolg of die verhouding tussen ondervindinge en vorige ondervindinge. Hy moet ook onderlinge betekenis kan onderskei en moet ook rede kan insien. Konsepvorming behels dus induktiewe, deduktiewe en kreatiewe denke (de Jager 1993:70).

Ouers probeer die kind van jongs af beskerm teen die dood en alles wat daarmee gepaard gaan. Selfs wanneer die kind se troeteldier dood gaan, help hulle nie die kind altyd om die hartseer wat daarmee gepaardgaan te verwerk nie. Die meeste ouers vervang die troeteldier so spoedig moontlik met 'n ander een, miskien nog een wat baie dieselfde lyk as die afgestorwe een. Sommige ouers vandag hou hulle kinders weg van begrafnisse en selfs mense wat ernstig siek is. Verder word gesprekke oor die afgestorwene vermy, met die gevolg dat die kind homself na binne keer, sy gevoelens opkrop en sy intense hartseer alleen ervaar en moet verwerk (de Jager 1993:71).

Sommige adolessente en kinders sien die dood as hierdie wonderlike gebeurtenis, soos uitgebeeld deur die televisie, in die teaters, in boeke en tydskrifte. In baie gevalle romantiseer die adolessente die dood en die effek wat dit op die geliefdes wat agterbly sal hê. Somtyds word die dood as 'n rustige slaap beskou wat alles beter sal maak. Somtyds word die dood gesien as 'n manier om iemand te straf of om mense oor te haal om hulle liefde vir

hulle te wys. Somtyds is die adolessent onder die indruk dat hy na die dood teenwoordig sal wees om die voordeel te trek uit die straf wat hy die persoon wil laat verduur (Shamoo & Patros 1990:24-25).

Dit is nie buitengewoon vir adolessente om groot satisfaksie te kry uit fantasië oor die dood nie. Sommige adolessente sien die dood as 'n manier om herenig te word met 'n afgestorwe geliefde. Dit word ook gesien as 'n manier om hulle liefde uit te druk teenoor 'n geliefde wat gesterf het of iemand waarvoor hulle baie lief was, maar wat hom verwerp het. Dit wil voorkom asof slegs 'n klein persentasie van dertien tot sestienjarige adolessente die dood as 'n totale finaliteit sien. Wanneer adolessente gepreokkupeer word deur denke en fantasië oor die dood gee dit vir hulle 'n gevoel van mag en van in beheer wees. Sommige voel dat hulle selfs krag oor die dood het "...they feel they can control when and where it wil happen. By choosing, through suicide, when and where they will die, they achieve a sense of immortality." (Shamoo & Patros 1990:25). Adolessente sien ook die dood as 'n uitkoms uit 'n situasie van magteloosheid en hulpeloosheid, dit kan in so groot mate wees dat die gevoel om vry te wees hulle laat selfmoord pleeg.

Vroeër jare het die meeste mense in hulle huise gesterf terwyl die familie, jonk en oud teenwoordig was. In daardie tyd was kinders en adolessente bekend met die dood, daardie ervaringe het daartoe bygedra dat hulle die dood gesien het as 'n normale deel van die lewe. Met die vordering van mediese tegnologie het die meeste mense in hospitale gesterf en leef mense ook langer, die gevolg is dat weinig kinders en adolessente dood beleef. Meeste adolessente was nooit teenwoordig wanneer iemand sterf nie en dit maak dit moeilik om openlik oor die dood te praat (Shamoo & Patros 1990:25).

Meeste adolessente dink aan die dood as iets wat ver in die toekoms is en alhoewel die dood finaal is is dit te ver om enigsins bekommerd daaroor te

wees. Adollesente is te vasgevang in die hede, hulle is te besig om te leef vir die hede. Hulle is meer bekommerd oor die kwaliteit van die lewe wat hulle leef as hoe lank hulle gaan leef. Op hierdie stadium van hulle lewe is hulle besig om onafhanklik te raak en daarom is daar nie tyd om oor die dood te dink nie, tensy dit met iemand na aan hulle gebeur. Self dan dink hulle oppervlakkig oor die dood. Dit is nie buitengewoon vir 'n adollesent om 'n dag nadat een van sy vriende verongeluk het, self ook te jaag nie; of wanneer een van sy vriende aan 'n oordosis dwelms dood is, steeds voort te gaan om dwelms te gebruik nie. Dit is asof hulle die dood vermy deur die gevoel van ewige lewe, alhoewel hulle bewus is van die realiteit van die dood. Adollesente sien die dood as iets wat met ander gebeur, hulle betrokkenheid by die hede maak hulle verlede en toekoms onbelangrik. Om adollesensie se konsep van die dood vanuit die hoek te beskou kan 'n mens nie anders as om te besef dat daar geweldige druk op 'n adollesent moet wees wanneer hy sy eie lewe neem nie. Want hy verplaas dit wat ver was binne die hede en dit word die dominante (Shamoo & Patros 1990:26).

- Dood as 'n keuse

Kinders en adollesente gebruik die dood as instrument om te vlug uit 'n onuithoudbare situasie. Adollesente wat selfmoordgedrag toon het minder innerlike krag ten tye van stres en hulle vind dit problematies om hulle ongemak en probleme te verbaliseer en te kommunikeer. Adollesente en veral in die vroeë fase van adollesensie beleef intense gevoelens van woede, hartseer en hulpeloosheid (Shamoo & Patros 1990:26). Baie keer sien adollesente die dood as enigste uitweg aangesien hulle weinig lewenservaring het en ook nie veel tegnieke om probleme op te los nie. In latere jare soos wat lewenservaring opgedoen word en stres beter hanteer kan word, word die moontlikheid om selfmoord te pleeg minder, aangesien

daar vanuit die bron van die verlede geput kan word ten einde 'n beter hede en toekoms daar te stel.

- Dood in verhouding met verlies

Wanneer die dood misverstaan word, kan dit veroorsaak dat enige tipe verlies as rede vir selfmoord gesien word. Dit hoef nie net die verlies van 'n ouer te wees nie, dit kan ook die verlies van 'n vriend, troeteldier, status of selfbeeld wees. Vir adolessente is dit baie belangrik wat ander van hulle dink veral die eie portuurgroep, daarom sal die verlies van selfrespek as gevolg van 'n swak rapport genoeg rede wees om sy eie lewe te neem. Verlies kan ook ervaar word wanneer hulle voel dat hulle in die steek gelaat is deur iemand op wie hulle hulle vertrouwe geplaas het. Adolessente ervaar verwerping baie intens en daarom kan dit as verlies beskou word. Wat ookal die verlies, die resultaat is 'n baie sterk gevoel van hulpeloosheid en dood lyk vir hulle na die enigste uitweg (Shamoo & Patros 1990:27).

- Doodsbegeerte

“Ek weet ek sou waarskynlik nie hemel toe gaan nie, maar dit sou net wonderlik wees om alleen te wees, weg van alles af. Die dood was vir my 'n oplossing, ek sou weg wees van al die spanning en tranes. Dit sou die einde wees aan al my moeilikheid. Dit sal 'n rustige slaap wees”

- Gesprek met Karin -

Vir die adolessent is dood baie keer wat dit nie is nie. Karin het 'n begeerte gehad om dood te wees, om weg te kom van al die hartseer en tranes. Dit sou nie regtig saak maak waarheen sy gaan nie, hemel of hel toe nie. Sy wou net

wegkom van alles. Sy wou net “lekker slaap”. Dit was Karin se intense begeerte om weg te kom en al uitweg wat sy kon vind was selfmoord, die dood. Dis so asof daar ’n simbiose is tussen lewe en dood. As ek nie meer die begeerte het om te leef nie, dan raak die dood al hoe aantrekliker en begeerliker. Om ’n doodsbegeerte te hê, beteken nie dat Karin nie bang is vir die dood nie. Haar omstandighede is net so ondraaglik dat sy nie meer omgee nie. Die dood is vryheid. Na my verdere gesprek met Karin het ek agtergekom dat daar tog vrees rakende die dood by haar teenwoordig is, maar die begeerte om weg te kom van die probleme was groter as die vrees vir die dood.

3.5 Samevatting

In hierdie hoofstuk is ’n verkennende ondersoek gedoen van die unieke lewensfase en die besondere kenmerke van die adolessent. Hierdie hoofstuk het bevestig dat die tydperk van adolessensie ’n kritieke fase is; ’n fase waarin die adolessent besig is om sy lewensverhaal te skryf. Verskillende verhale dra by tot die vorming van die self: die persoon. Die verhale is nie altyd opbouend nie, veral soos in die gevalle van Alta en Ansie. Somtyds veroorsaak die verskillende verhale baie spanning en lei dit tot ’n verduisterde toekomsverhaal of ’n misvorming van die selfkonsep. Die adolessent moet sy lewensreis voortsit, ten spyte van negatiewe aspekte in sy milieu.

In hoofstuk vier word die agtergrondverhaal verder uitgebrei, met spesifieke verwysing na die adolessent wie se lewensverhaal intens pynlik is en was. In soerge mate dat daar reeds selfmoordpogings was en steeds selfmoordgedrag voorkom.